

varpou

Lapselle tukea ajoissa

Opettajat ja lastentarhanopettajat ovat avainasemassa lasten hyvinvoinnin ja turvallisen elämän takaajina

OPETTAJA

Número 38 B

SISÄLLYSLUETTELO

Varpu-hanke pähkinäkuoressa

■ Sosiaali- ja terveysministeriön vuodesta 2001 koordinoiman Varpu- eli Varhaisen puuttumisen hankkeen päämääränä on ollut edistää lasten, nuorten ja lapsiperheiden hyvinvointia sekä ehkäistä syrjäytymistä.

Päämäärään tähdätään antamalla koulutusta sekä kokoomalla ja jakamalla tietoa varhaisen puuttumisen ja tukemisen hyvistä käytännöistä sekä kehittämällä lasten ja nuorten kanssa toimivien tahojen ja henkilöiden yhteistyötä.

Keskeinen osa hanketta on edistää kulttuurista, vastuunoton ja välittämisen muutosprosessia, jonka tuloksena lasten ja nuorten hyvinvointi ymmärretään kaikkien yhteiseksi asiaksi.

Varhaisen puuttumisen toimintamuotojen kehittäminen ja ylläpitäminen edellyttää voimavarojen yhdistämistä ja rajoja ylittävää yhteistyötä sekä paikallisella että valtakunnallisella tasolla.

Eri hallinnonalojen ja järjestöjen yhteistyön tavoitteena vuosina 2004–2006 on:

- lisätä eri tahojen tietoa toistensa varhaisen puuttumisen työstä ja toiminnoista
- yhdistää voimavaroja edellä mainitulta pohjalta
- tukea paikallista ja seutukunnallista kehittämistoimintaa ja
- vahvistaa varhaisen puuttumisen käytäntöjä peruspalveluissa ja -toiminnoissa.

Esitykseen eri hallinnonalojen ja järjestöjen yhteiseksi varhaisen puuttumisen toimintalinjaukseksi vuosille 2004–2006 ovat sitoutuneet sosiaali- ja terveysministeriö, opetusministeriö, oikeusministeriö, puolustusministeriö, sisäasiainministeriö/poliisi, työministeriö, Kirkkohallitus, Opetushallitus, Suomen Kuntaliitto, A-klinikkasäätiö, Mannerheimin Lastensuojeluliitto, Suomen Mielenveysseura, Suomen Vanhempainliitto, Lastensuojelun Keskusliitto ja Stakes.

Pääkirjoitus	3
- päätoimittaja Hannu Laaksola	
Järjestöjen yhteistyö Varpu-liitteen taustalla	5
- toiminnanjohtaja Mauri Upanne, Lastensuojelun Keskusliitto	
Mitä varhaisella puuttumisella tarkoitetaan?	6
- projektipäällikkö Maarit Kuikka, Järjestöjen Varpu-projekti, Lastensuojelun Keskusliitto	
Huolen vyöhykkeistö varhaisen puuttumisen tukena	8
- kehittämisspäällikkö Esa Eriksson ja erikoissuunnittelija Marie Rautava, Stakes	
<i>Työntekijän/aikuisen kokeman lasta/nuorta koskevan huolen vyöhykkeistö</i>	11
Tuoreet lakimuutokset edistävät oppilaan hyvinvointia	12
- apulaisosastopäällikkö Markku Poutala, OAJ	
Varhainen puuttuminen	14
- ylitarkastaja Kristiina Laitinen, opetusneuvos Irmeli Halinen, ylitarkastaja Pirkko Holopainen, Opetushallitus	
Varhainen puuttuminen avainasia erityisopetuksen näkökulmasta	16
- erityisasiantuntija Marja-Leena Isomursu, OAJ	
”Varpusen” kokemuksia	18
- erityisluokanopettaja Kari Rajaorko, Nuorten omaura, Alppilan yläaste	
Wanted: yhteisöllisyyttä ja välittämistä	22
- projektipäällikkö Maarit Kuikka, Järjestöjen Varpu-projekti, Lastensuojelun Keskusliitto	
Koulut ja varhaiskasvatus kuntoon!	24
- apulaisosastopäällikkö Markku Poutala ja erityisasiantuntija Ritva Semi, OAJ	
Varhaisen syrjäytymisen talous	26
- yhteiskuntatutkimuksen päällikkö, VTT Jouko Kajanoja, Kela	
Mihin puututaan – oppilaiden ongelmienkö vain?	28
- toiminnanjohtaja Pirjo Somerkivi, Suomen Vanhempainliitto	
Linkejä apua, yhteistyötä ja koulutusta tarjoavien tahojen kotisivuille	32

TOIMITUSNEUVOSTO

Lastensuojelun Keskusliitto

- Maarit Kuikka, projektipäällikkö
- Annamaija Puonti, viestintäpäällikkö
- Mauri Upanne, toiminnanjohtaja

OAJ

- Marja-Leena Isomursu, erityisasiantuntija
- Markku Poutala, apulaisosastopäällikkö
- Ritva Semi, erityisasiantuntija
- Annu Somppi, toimituspäällikkö, Opettaja-lehti

Tekstien toimitus

Ulla Ojala

Taitto ja piirroukset

Yrjö Klippi

Lapsi on elävä huutomerkki

Hyvintyhteyksensä mitataan perinteisen sanonnan mukaan sillä, miten se suhtautuu vanhuksiin ja lapsiin. Suomalaisessa yhteiskunnassa on ollut jo pitkään havaittavissa merkkejä siitä, ettei osalla sen pienimpiä mene hyvin. Lapset oirehtivat ensimmäisinä, kun perheillä on ongelmia. Korkea työttömyys, alkoholin käytön kasvu, taloudellinen eriarvoistuminen ja syrjäytyminen heijastuvat perheistä päiväkodeihin, kouluihin ja oppilaitoksiin lasten ja nuorten kautta. Ongelmat näkyvät eritasoisina käytöshäiriöinä, kouluvaikeuksina, mielenterveys- ja päihdeongelmina, fyysisinä terveysongelmina ja monena muuna. Valitettavan monet lapset ovat eläviä ja varoittavia huutomerkkejä siitä, että jotain olisi pitänyt tehdä jo kauan sitten.

Nykyään voidaan puhua jo suomalaisesta pahoinvoinnista. Yleisesti on tiedossa, että mitä aikaisemmin havaitaan merkkejä lasten ja nuorten vaikeuksista, sitä helpompi niihin on löytää ratkaisu, mutta silti päätöksenteko ei kulje samaa rataa. Kun jostain on säästettävä, ovat leikkaajan sakset viemässä ensimmäisenä lapsilta ja vaikeuksissa olevilta. Ja vaikka päiväkodeilla olisi mahdollisuus lievittää muun muassa perheiden kriiseistä kumpuavaa pahoinvointia, vain joka toinen lapsi on kunnallisessa päivähoidossa. Tämän suomalaisen pahoinvoinnin ydin on siinä, että syrjäytymiselle annetaan tietoisesti tilaa.

Jokaisella aikuisella on velvollisuus kantaa huolta lapsista ja nuorista, tulevasta sukupolvesta. Yksilökeskeisyys on kuitenkin johtanut eräänlaiseen ohikatsomiseen, jonka aikuiset ovat omaksuneet jopa hyveeksi: jos jollakin menee huonosti, se on hänen asiansa, eikä minulla ole siihen oikeutta puuttua. Vaikeuksissa oleviin lapsiin ei tartuta ensimmäisten merkkien aikana, vaan kaikki jätetään muiden huoleksi. Liian moni aikuinen sanoo ymmärtävänsä vaikeuksissa olevia, mutta ei ole valmis tekemään mitään. Pelkkä ymmärtäminen ei riitä.

Opettajat ja lastentarhanopettajat ovat avainasemassa lasten hyvinvoinnin ja turvallisen elämän takaajina. Kun kodista ei löydy lapselle peräseinää ja tukea, on koulu ensimmäinen, joka voi tulla apuun. Tällä yhteistyössä Lastensuojelun Keskusliiton kanssa tehdyllä Varpu-liitteellä Opettaja-lehti haluaa antaa aineistoa keskustelujen ja pohdintojen pohjaksi. Sen tarkoituksena on saada jokainen lukija pohtimaan, mitä minä voin tehdä lasten syrjäytymisen ja pahoinvoinnin estämiseksi eikä vain, mitä muut voisivat tehdä. Varhaisen puuttumisen tavoitteena on saada koko varhaisen puuttumisen tarve mahdollisimman pieneksi.

Hannu Laaksola
päätoimittaja

Järjestöjen yhteistyö Varpu-liitteen taustalla

Hyvä lukija/opettaja

Kirjoittaja: toiminnanjohtaja Mauri Upanne,
Lastensuojelun Keskusliitto

Kädessäsi on varhaisen puuttumisen kysymyksiä käsittelevä kirjoituskokoelma, joka on tarkoitettu työskentelyvälineeksi. Sen on toimittanut Lastensuojelun Keskusliiton koordinoima järjestöjen Varhaisen puuttumisen (Varpu-)projekti yhteistyössä Opetusalan Ammattijärjestö OAJ:n ja Opettaja-lehden kanssa.

Varhainen puuttuminen on viime vuosina ollut keskeinen näkökulma eri toimialojen ja järjestöjen hankkeissa. Sosiaali- ja terveystieteiden ministeriön koordinoima Varhaisen puuttumisen hanke on lähtenyt tukemaan paikallistason työtä tavoitteena kehittää niin viranomaisien kuin vapaaehtoistoimijoiden kykyä puuttua varhaisessa vaiheessa lasten, nuorten ja lapsiperheiden ongelmiin, ja tukea heitä niissä selviytymisessä. Hankkeen toteutuksesta on vastannut julkisella sektorilla Stakes ja järjestöpuolella Lastensuojelun Keskusliitto, jonka RAY-avusteinen Varpu-projekti jatkuu vuoden 2005 loppuun.

Järjestöjen Varpu-projekti käynnistyi A-klinikasäätiön, Suomen Mielenterveysseuran ja Lastensuojelun Keskusliiton (LSKL) yhteistyönä. Valtakunnallisen hankkeen myötä mukaan ovat tulleet Mannerheimin Lastensuojeluliitto ja Suomen Vanhempainliitto. Järjestöjen Varpu-projekti ja OAJ puolestaan solmivat yhteistyösopimuksen loppuvuonna 2003.

Järjestöjen Varpu-projektin alkuvaiheessa vuonna 2002 LSKL teki koulukartoituksen kahdella pilottialueella. Alueiden pilottikunnat olivat Piikkiö, Vahto ja Rusko Varsinais-Suomessa sekä Jämsä, Jämsänkoski ja Kuhmoinen Keski-Suomessa. Kyselyn tarkoituksena oli kartoittaa opettajien näkemyksiä siitä, millaisia kehittämistarpeita heidän omalla koulullaan ja kunnallaan oli varhaisen puuttumisen tukemisessa.

Kyselyssä selvitettiin muun muassa, kuinka monesta oppilaastaan opettajat ovat huolissaan. Kävi ilmi, että liki jokainen kyselyyn vastannut opettaja koki jonkinasteista huolta vähintään yhdestä tai useammasta luokkansa oppilaasta. Opettajien huolena olivat useimmiten oppimisvaikeudet, oppilaan kotiolot ja kaveripiiri. Muina huolenaiheina opettajat mainitsivat mm. sosiaaliset taidot, asennoitumisen elämään ja käyttäytymishäiriöt.

Opettajilla oli paljon tietämystä siitä, kuinka toimia huolen herätessä ja mihin tahoihin ottaa yhteyttä. Kuitenkin reilu enemmistö vastaajista oli kiinnostunut saamaan lisää tietoa varhaisen puuttumisen kysymyksistä, niihin liittyvistä työskentelymenetelmistä ja lastensuojelulaista.

Kyselyn perusteella varhaista puuttumista koskevan tiedon välittäminen koettiin tärkeäksi. Pilottialueilla järjestettiin opettajille koulutusta varhaisen puuttumisen kysymyksissä veso-päivien muodossa. Projektin kouluttamat ”Varpuset” ovat myös käyneet vetämässä vanhempainiltoja kodin ja koulun välisen yhteistyön kehittämiseksi.

Lastensuojelun Keskusliitto on valmistellut toimintalinjauksen Lapsen Hyvä Elämä 2015 suomalaiseen lapsipolitiikkaan ja lasten suojelupolitiikkaan. Linjaukset pohjautuvat vahvasti YK:n lapsen oikeuksien sopimukseen, lapsen edun näkökulmaan sekä visioon, jonka mukaan:

”Vuonna 2015 jokaisella Suomessa asuvalla lapsella on hyvä ja turvallinen lapsuus, joka takaa hänen tasapainoisen kasvunsa ja kehityksensä hänen omien edellytystensä mukaisesti. Lapsi tulee kuulluksi, ja hän voi osallistua itseään koskevaan päätöksentekoon. Lapsen ihmisoikeuksia kunnioitetaan, ja hänen osuutensa yhteiskunnan voimavaroista on turvattu. Lapsen etu on keskeinen periaate kaikissa yhteiskunnallisissa päätöksissä.”

Yksi toimintalinjauksen keskeisistä, varhaisen puuttumisen alle kirjatuista tavoitteista on, että tietämystä lapsen perusoikeuksista, YK:n Lapsen oikeuksien sopimuksesta ja sen periaatteista tulee lisätä yhteiskuntapolitiittisessa päätöksenteossa. Tieto lapsen oikeuksista ja niiden merkityksestä tulee saada osaksi lapsen parissa työskentelevien koulutusta.

Mitä

varhaisella puuttumisella

6

tarkoitetaan?

Kirjoittaja: Projektipäällikkö Maarit Kuikka, Järjestöjen Varpu-projekti, Lastensuojelun Keskusliitto

Mitä tarkoitetaan, kun puhutaan varhaisesta puuttumisesta? Mikä on riittävän varhain? Milloin pitää puuttua? Entä miten? Miksi puuttumista; miksei tukemista, yhteistyötä, auttamista, dialogia? Mieleen nousee herkästi, että kenenkään asioihin ei saa eikä pidä puuttua, ja jokaisella perheellä on yksityisyytensä. Varhainen puuttuminen onkin sanapari ja käsite, jossa on kaksi ongelmaa: sanat varhainen ja puuttuminen.

■ Varhaisen puuttumisen käsitteestä keskustellaan säännöllisesti yhteistyössä mukana olevien tahojen kanssa. Yksimielisyys on löytynyt siitä, ettei ole olemassa yhtä varhaisen puuttumisen määritelmää. Yleisesti tarkoitetaan sitä, että ongelmat havaitaan ja niihin pyritään löytämään ratkaisuja mahdollisimman varhaisessa vaiheessa. Lisäksi todetaan, että varhainen puuttuminen lasten, nuorten ja lapsiperheiden ongelmiin ei sinänsä riitä, vaan tarvitaan myös hyvinvointia rakentavaa ja ongelmia ehkäisevää työtä.

Varhaisesta puuttumisesta puhutaan tänä päivänä useissa eri yhteyksissä: sairauksiin, oppimisvaikeuksiin, päihneiden käyttöön, nuorisoriikollisuuteen sekä työttömyyden ehkäisyyn ja hoitoon liittyvien kysymysten yhteydessä. Kunnilla ja järjestöillä on käynnissä lukuisia varhaiseen puuttumiseen tai tukeen liittyviä kehittämishankkeita opetuksen eri sektorien, kuten esimerkiksi koulun ja varhaiskasvatuksen piirissä. Esimerkiksi Stakesilla on varhaiskasvatuksessa meneillään VarTu-hanke, jonka tarkoituksena on vakiinnuttaa varhaisen tuen menetelmät ja ohjaus työtavaksi.

Varhainen puuttuminen:

- **Ongelmat havaitaan ja niihin pyritään löytämään ratkaisuja mahdollisimman varhaisessa vaiheessa.**
- **Lisäksi tarvitaan hyvinvointia rakentavaa ja ongelmia ehkäisevää työtä.**

Luota omaan huoleesi!

Varhaisessa puuttumisessa keskeinen työväline on yksilön kokemana subjektiivinen huoli lapsesta tai nuoresta. Subjektiivinen huoli perustuu siihen ainutlaatuiseseen kontaktitietoon, joka kullakin lapsen tai nuoren kanssa tekemisissä olevalla henkilöllä on. Lisäksi aikuisilla on työnsä tai tehtävänsä puolesta hyvin erilaiset auttamismahdollisuudet, jolloin huoli lapsesta voi olla eriasteinen. Keskeistä on luottaa omiin tunteisiinsa, omaan huoleensa.

Huoleen on tartuttava niin varhain kuin mahdollista. Tavoitteena on auttaa lasta, nuorta ja hänen perhettään kriisin alkuvaiheessa, jolloin mahdollisuudet ongelman ratkaisuun ja tukemiseen ovat vielä suuret. Näin estetään ongelmien kärjistyminen tai kasautuminen, ja ehkäistään lapsen tai nuoren syrjäytymistä. Toisaalta esimerkiksi psyykkisistä oireista kärsivää lasta on autettava siinä vaiheessa, kun ensimmäiset merkit mahdollisesta psykoosista ovat nähtävissä.

Huolta lapsesta tai nuoresta voi tuntea hyvin monessa eri yhteydessä. Varhaisessa puuttumisessa ei puhuta vain iällisesti varhain puuttumisesta, vaan asenteesta tukea lasta tai nuorta hänen ongelmiaan – oli sitten kysymys vaikkapa mielenterveys- tai päihdeongelmista, kehityspsykologisista kysymyksistä tai kouluvaikeuksista

opintojen keskeyttäminen mukaan lukien.

Miten autat?

Stakes on kehittänyt huolen vyöhykkeistön (ks. s. 11), joka auttaa arvioimaan avun ja yhteistyön tarvetta. Varhaisen puuttumisen onnistumisessa keskeistä on tuen tarjoaminen, lapsen, nuoren ja hänen perheensä omien voimavarojen tukeminen. Puuttuminen ilman tukirakenteita on vastuuton. Tarvittaessa on syytä hakea apua ja yhteistyötä muilta työntekijöiltä ja aikuisilta.

Puuttuminen ilman tukirakenteita on vastuutonta.

Ongelmista kärsivän kunnioittaminen on vuoropuhelussa keskeistä. Puuttumisen on oltava positiivista ja rakentavaa. Lapsen on vaikea puolustaa itseään, joten on aikuisten velvollisuus puuttua tilanteisiin, joissa lapsen oikeuksia loukataan.

Ongelmista kärsivän kunnioittaminen on tärkeää.

Yhteistyötä yli rajojen

Varhaisen puuttumisen tai varhaisen tuen hankkeissa pyritään tukemaan henkilöstön osaamista ja havaitsemaan jo olemassa olevat hyvät käytännöt. Tavoitteena on siirtää toimivat käytännöt työvälineiksi kunnasta toiseen ja kehittää kuntien eri toimijoiden kanssa uusia moniammatillisia työskentelymalleja ja seudullista yhteistyötä.

Kunnan sisällä varhainen puuttuminen toimii parhaiten silloin, kun eri hallintokuntien, ennen kaikkea sosiaali- ja opetustoimen, välinen yhteistyö sujuu kitkattomasti. Kun lapsi esimerkiksi siirtyy varhaiskasvatuksesta koulumaailmaan, hänen mukanaan tulisi kulkea myös tieto päivähoidossa hänelle kehitetyistä tukirakenteista.

Tiedon tulisi kulkea kunnan eri hallintokuntien välillä.

HUOLEN

varhaisen puuttumisen tukena

Kirjoittajat: Kehittämispäällikkö Esa Eriksson ja erikoissuunnittelija Marie Rautava, Verkostotutkimus ja kehittämismenetelmät -ryhmä, Stakes

Arvioidessaan lapsen tai nuoren avun tarvetta opettaja voi käyttää apunaan Stakesissa kehitettyä huolen vyöhykkeistöä. Kehittämispäällikkö Esa Eriksson ja erikoissuunnittelija Marie Rautava Stakesista korostavat kirjoituksessaan yhteistyön voimaa ongelmien ratkaisemisessa.

VYÖHYKKEISTÖ

■ Opettajan perustehtävä on opettaminen. Työssään hän kuitenkin kohtaa lasten ja nuorten pulmatilanteita, jotka hankaloittavat opettamista ja edellyttävät tukitoimia. Opettajan ei edellytetä selviytyvän yksin vaikeissa tilanteissa. Osa ammattitaitoa on hakea yhteistyötä muiden ammattilaisten ja vanhempien kanssa.

Opettaja voi kuitenkin arastella lasta koskevan huolen puheeksi ottamista vanhempien kanssa, etenkin jos huoli liittyy perheen elämäntilanteeseen. Puheeksi ottamista voi estää myös pelko siitä, että oma huoli onkin perusteeton. Pitäisi ikään kuin ensin kerätä riittävä määrä havaintoja tai todisteita. Jos vielä paikalliset hyvät yhteistyöverkostot puuttuvat, huolta saatetaan kantaa yksin pitkäänkin.

Huolen vyöhykkeet

Miten sitten arvioida lapsen avun tarvetta? Eräs mahdollisuus on käyttää Stakesissa kehitettyä huolen vyöhykkeistöä. Sen avulla kuka tahansa lasten ja nuorten kanssa työskentelevä työntekijä voi tunnistella lasta koskevaa huoltaan.

Vyöhykkeistö on jaettu neljään osaan sen mukaan, minkälainen on työntekijän lapsesta kokema huoli: 1) ei huolta, 2) pieni huoli, 3) harmaa vyöhyke ja 4) suuri huoli.

Ei huolta -vyöhyke kuvaa tilannetta, jossa työntekijä kokee lapsen asioiden olevan hyvin. Lapsi kasvaa, kehittyy tai oppii normaalisti ja hänellä on hyvät kasvuolosuhteet. Tällä vyöhykkeellä asioiden, myös työntekijän oman toiminnan, koetaan sujuvan niin kuin pitääkin ja tuottavan toivottuja tuloksia.

Ei huolta -vyöhykkeellä lapsen asiat vaikuttavat olevan hyvin.

Pienen huolen alueella jotkin tekijät lapsen tilanteessa herättävät pientä huolta tai ihmetystä. Huolta saattaa esiintyä toistuvastikin, mutta työntekijällä on vahva luottamus omiin toimintamahdollisuuksiinsa. Tämän alueen huolet koetaan suhteellisen helpoiksi ottaa puheeksi, koska niihin voi tarjota omaa tukeaan. Useimmiten tuki myös tuottaa toivottua myönteistä kehitystä. Tällä vyöhykkeellä on hyvät mahdollisuudet varhaiseen puuttumiseen.

Pienen huolen alueella jotkin tekijät lapsen tilanteessa herättävät pientä huolta tai ihmetystä.

Harmaalla vyöhykkeellä huoli on jo tuntuva ja kasvaa edelleen. Työntekijän työskentely on hankalaa, omat auttamiskeinot on käytetty tai ne ovat vähissä. Hän on saattanut kantaa huolta jo pitkään. Työntekijä kaipaa lisää tukea ja/tai kontrollia. Kontrollilla tarkoitetaan tilanteen hallinnan lisäämistä rajoittamalla jotain epätoivottavaa, esimerkiksi vanhempien päihteiden käyttöä. Kontrollikin on tukeen pyrkimistä.

Harmaalla vyöhykkeellä huoli on tuntuva ja kasvaa edelleen.

Suuren huolen alueella työntekijä arvioi lapsen tai nuoren olevan vaarassa. Huolta on paljon ja omat auttamiskeinot ovat lopussa. Suuren huolen alueella on kyse kriisitilanteista, jotka pakottavat nopeaan toimintaan.

Suuren huolen alueella työntekijä arvioi lapsen tai nuoren olevan vaarassa.

Työntekijän näkökulmasta kuormittavin ja epäselvin toimintamaasto on huolen harmaalla vyöhykkeellä. Siellä herää paljon kysymyksiä: miten toimia, mistä lisäapua, onko tilanteessa mukana muitakin toimijoita, pitäisikö tehdä lastensuojeluilmoitus?

Harmaalla vyöhykkeellä on vielä hyvät mahdollisuudet ehkäistä tilanteiden kriisiytyminen. Jos omaan huoleen ei puututa, epäselvyys jatkuu ja vaikeudet kasautuvat. Harmaa vyöhyke edellyttää yhteistyön käynnistämistä, tilanteen selkiyttämistä ja tukitoimien suunnittelua.

Opettaja arvioi omia toimintamahdollisuuksiaan

Keskeistä huolen vyöhykkeistön tausta-ajattelussa on, että työntekijä arvioi sen avulla omaa työskentelysuhdettaan lapseen. Riittävätkö opettajan tukikeinot vai tarvitaanko esimerkiksi koulupsykologin asiantuntemusta? Opettaja ei siis arvioi lapsen ongelmien laatua tai määrää, vaan omia toimintamahdollisuuksiaan. Tarkoitus ei ole luokitella lapsia, vaan arvioida työntekijän työskentelysuhteita ja niissä selviämistä.

HUOLEN VYÖHYKKEISTÖ

Työntekijän huoli on aina henkilökohtainen. Jokainen näkee ja kokee lapsen tilanteen omasta näkökulmastaan. Siksi kunkin ammattilaisen huolen aste voi vaihdella samankin lapsen kohdalla. Jokaisen huoli on kuitenkin yhtä arvokas, koska se perustuu lapsen ja työntekijän väliseen suhteeseen. Kontakteissa muodostuu ns. kontaktitietoa, tietoa vuorovaikutussuhteen luonteesta. Jokaisen työntekijän kontaktitieto on sellaista ainutlaatuista tietoa, jota kenelläkään muulla ei voi olla.

Kunkin ammattilaisen huolen aste voi vaihdella samankin lapsen kohdalla.

Puheeksi ottamisen tueksi kehitetty menetelmä

Opettajan kokemaa huoli on tärkeä työväline lapsen tai perheen avun tarpeen tunnistamisessa. Pienikin huoli lapsesta on riittävä peruste huolen puheeksi ottamiseen vanhempien kanssa.

Puheeksi ottamisen tueksi on kehitetty menetelmä ja kirjoitettu siihen liittyvä opas. Ideana on valmistautua ottamaan huoli puheeksi tavalla, joka tukee perheen voimavaroja ja yhteistyön jatkumista. Menetelmästä on saatu hyviä kokemuksia erityisesti päivähoitossa, lastenneuvolassa ja koulussa.

Joskus huolutilanne ratkeaa tai selkenee jo pelkällä puheeksi ottamisella. Joskus tueksi tarvitaan yhteistyötä muiden ammattilaisten kanssa.

Puheeksi ottaminen on tehtävä tavalla, joka tukee perheen voimavaroja ja yhteistyön jatkumista. Puheeksi ottamisen tueksi on Stakesissa kehitetty menetelmä ja kirjoitettu siihen liittyvä opas.

Yhteistyöllä ratkaisuja

Joka ammattialalla on omat työvälineensä, mutta yhteistyölle niitä ei sen sijaan ole juurikaan ollut. Miten siis varmistaa yhteistyön sujuminen? Yksi mahdollisuus on järjestää yhdessä perheen kanssa verkostopalaveri, johon kutsutaan kaikki tilanteeseen kytkeytyvät tahot.

Stakes on kouluttanut eri puolille Suomea kuntien työntekijöistä ns. verkostokonsultteja, jotka vetävät asiakkaiden ja työntekijöiden yhteistyöneuvotteluja. Näillä ns. ennakoitidialogeilla on oma rakenteensa, joka tukee rakentavaa vuoropuhelua, eri osapuolten vastuunjaon selkiyttämistä sekä konkreettisten tukitoimien suunnittelua. Kouluissa verkostokonsultit ovat pitäneet palaveria, joissa oppilas, hänen perheensä ja työntekijät ovat yhdessä ratkoneet huolta aiheuttanutta tilannetta. Lisäksi on toteutettu palaveria, joissa useimmat oppilaat, vanhemmat ja opettajat ovat yhdessä selvittäneet muun muassa koulukiusaamiseen liittyviä pulmatilanteita.

Verkostokonsultteja on käytetty apuna myös koulujen hyvinvointiohjelmien suunnittelussa. Koottu asiakaspaute on ollut erittäin myönteistä.

Verkostokonsulttipankin toiminnasta vastaa verkostokoordinaattori, joka välittää palaveritilauksia ja seuraa toiminnan vaikuttavuutta. Näitä pankkeja on jo usealla paikkakunnalla.

Stakes on kouluttanut eri puolille Suomea kuntien työntekijöistä verkostokonsultteja, jotka vetävät asiakkaiden ja työntekijöiden yhteistyöneuvotteluja, ns. ennakoitidialogeja.

Verkostokonsulttipankin toiminnasta vastaa verkostokoordinaattori, joka välittää palaveritilauksia ja seuraa toiminnan vaikuttavuutta.

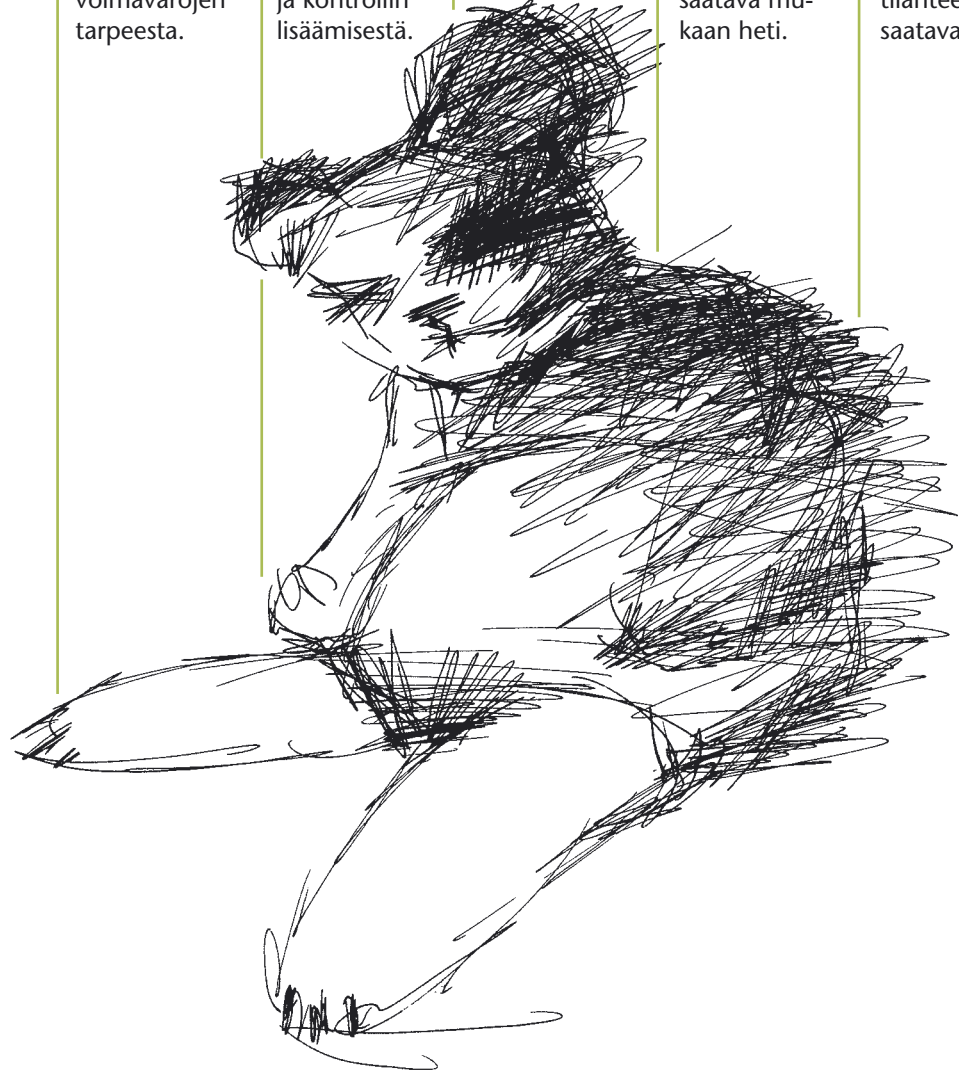
Stakesissa kehitettyjen menetelmien tunnuspiirteitä ovat dialogisuuden edistäminen, tulevaisuuteen suuntautuminen sekä voimavarojen ja ratkaisujen hakeminen. Lähtökohtana on, että jokainen tekee omassa tehtävässään vain sen, mitä siinä on tehtävissä. Kun omat keinot loppuvat, tukea voi hakea verkostosta. Siksi on tärkeää, että koulun sisäiset ja ulkoiset yhteistyöverkostot ovat kunnossa.

Koulun sisäisten ja ulkoisten yhteistyöverkostojen on tärkeätä olla kunnossa.

Lisätietoa: www.stakes.fi/hyvinvointi/verk

Työntekijän/aikuisen kokeman, lasta/nuorta koskevan huolen vyöhykkeistö

1	2	3	4	5	6	7
<p>Ei lainkaan huolta.</p>	<p>Pieni huoli tai ihmettely käynyt mielessä; luottamus omiin mahdollisuuksiin vahva.</p>	<p>Huoli tai ihmettely käynyt toistuvasti mielessä; luottamus omiin mahdollisuuksiin hyvä.</p> <p>Ajatuksia lisävoimavarojen tarpeesta.</p>	<p>Huoli kasvaa; luottamus omiin mahdollisuuksiin heikkenee.</p> <p>Mielessä toivomus lisävoimavaroista ja kontrollin lisäämisestä.</p>	<p>Huoli tuntuva; omat voimavarat ehtymässä.</p> <p>Selvästi koettu lisävoimavarojen ja kontrollin lisäämisen tarve.</p>	<p>Huolta paljon ja jatkuvasti; lapsi/nuori vaarassa. Omat keinot loppumassa.</p> <p>Lisävoimavaroja ja kontrollia saatava mukaan heti.</p>	<p>Huoli erittäin suuri; lapsi/ nuori välittömässä vaarassa. Omat keinot lopussa.</p> <p>Muutos lapsen tilanteeseen saatava heti.</p>

Tuoreet lakimuutokset edistävät oppilaan HYVINVOINTIA

Kirjoittaja: Apulaisosastopäällikkö Markku Poutala, OAJ

■ Muutokset lainsäädännössä keskittyivät toisaalta oppilashuollon tukitoimien periaatteiden kirjaamiseen lakiin ja opetussuunnitelmien perusteiden kautta opetussuunnitelmiin, toisaalta siihen, että koulun käytettävissä olevilla keinoilla pyrittiin havaitsemaan ja estämään oppilaiden syrjäytymisen uhkaa. Tällaisina keinoina lisättiin lakiin mm. kodin ja koulun yhteistyön periaatteiden kirjaaminen opetussuunnitelmiin sekä luvattomien poissaolojen kirjaaminen ja ilmoittaminen.

Kurinpito- tai ojentamistoimien kohteeksi joutuneille oppilaille veloitettiin järjestämään laissa tarkemmin määritellyin periaattein tarvittava oppilashuollollinen tuki ja valvonta.

Järjestyssääntöjen ottaminen jälleen lakiin sekä ohjelma kiusaamisen, väkivallan ja häirinnän estämiseksi ovat edellä mainittujen ohessa tukemassa hyvinvointia koulussa. Ne osoittavat kaikille koulussa työskenteleville, oppilaille ja huoltajille koulun toiminnan säännöt ja tavat puuttua sääntöjen vastaiseen toimintaan.

Oleellisia muutoksia:

- **Kodin ja koulun välinen yhteistyö.**
- **Luvattomien poissaolojen kirjaaminen ja ilmoittaminen.**
- **Oppilashuollollinen tuki ja valvonta kurinpitotoimien kohteeksi joutuneille oppilaille.**
- **Järjestyssäännöt.**

Valitettavasti lakiin oli vaikea kirjoittaa erikseen, että koulun päivittäisen toiminnan järjestäminen asianmukaisella tavalla on kaikkein paras ennalta ehkäisevä ja hyvinvointia edistävä toimintatapa. Sopivan kokoiset ja oikein muodostetut oppilasryhmät lisäävät hyvinvointia ja oppilaiden mahdollisuutta saada huomiota ja yksilöllistä opetusta. Samoin erityisopetuksen riittävä ja oikea järjestäminen sekä tukiopetus pätevin opettajavoimin ovat kaikessa yksinkertaisuudessaan ensimmäisistä luokista alkaen parasta ennaltaehkäisevää toimintaa oppilaan hyväksi.

Kaikki tämä on oikeastaan kirjoitettuna koululakeihin, mutta lain epätavallinen kirjoitusmuoto on antanut koulutuksen järjestäjille mahdollisuuden unohtaa tämä yksinkertainen keino, ja säästöjen nimissä leikata näitä hyvinvoinnin avaintoimintoja. Ennaltaehkäisemisen sijasta korjataan syntyneitä vaurioita.

Miten taataan koulun turvallisuus?

Aikaisemmassa lainsäädännössä on ollut säännökset koulun ojentamiskeinoista ja kurinpitorangeistuksista. Nyt keinovalikoimaa laajennettiin, ja rehtorille annettiin oikeus evätä oppilaan opiskeluoikeus jäljellä olevan työpäivän ajaksi, jos oppilas syöllistyy väkivaltaan tai uhkaa väkivallalla. Myös opetusta häiritsevä käyttäytyminen voi johtaa eväämiseen. Edelleen väkivaltaperusteinen erottamispäätös voidaan turvaamistoimenpiteenä panna täytäntöön välittömästi odottamatta päätöksen lainvoimaisuutta.

Opettaja tai rehtori voi myös tarvit-

taessa poistaa käskyä vastustavan oppilaan luokasta tai koulun tilaisuudesta jopa käyttämällä fyysistä voimaa.

Koska säännös kajoaa oppilaan fyysiseen koskemattomuuteen, siihen liitettiin varsin mittavat muotomääräykset muun muassa koulutuksen järjestäjälle tehtävine kirjallisine selvityksineen.

Säännösmuutokset ovat lisänneet opiskeluturvallisuutta koulussa, sillä ne viestittävät selkeästi kaikille: Koulu ja koulun henkilökunta eivät enää toimi oppilaan suostumuksen varassa, vaan päätökset voidaan panna täytäntöön myös oppilaan vastustaessa.

Muutokset nähty tervetulleina

Sisäministeriö on arvioinut lääninhallitusten avulla kuntien peruspalvelut. Erääksi arviointikohteeksi otettiin koululakimuutosten vaikutus lukuvuoden 2003–2004 toimintaan, uusien säännösten soveltaminen ja kokemukset säännösmuutoksista.

Lääninhallitusten raporteista voidaan todeta, että sekä koulu että kunnat ovat nähneet muutokset tervetulleina. Kuten otaksuttiinkin, turvallisuutta lisäävien keinojen käyttö, eritoten oppilaan fyysinen poistaminen, on ollut vähäistä. Säännökset ovat odotetulla tavalla mahdollisesti ennaltaehkäisseet konflikteja.

Raporteista käy myös ilmi, että kodin ja koulun yhteistyötä sekä oppilashuoltoa koskeva uudistustyö yhteistyössä paikallisten sosiaali- ja terveydenhuollon toimijoiden kanssa etsii vielä luontevia yhteisiä toimintatapoja.

Myönteisenä piirteenä nähtiin, että aikaisempia käytänteitä oli tarkastel-

Opetusministeriön kahden työryhmän, turvatyöryhmän ja oppilashuoltotyöryhmän toimenpide-ehdotusten tuloksena syntyi lakimuutos, jolla toisaalta pyritään oppilaan hyvinvoinnin vaalimiseen ja edistämiseen ja toisaalta koulun olosuhteiden parantamiseen turvallisena opiskeluympäristönä. Muutokset tulivat voimaan 1.8.2003.

tava uuden lainsäädännön ja uusien opetus suunnitelman perusteiden takia. Esimerkiksi järjestyssäännöt saattoivat olla vuosikymmenten takaisia ja uusi lainsäädäntö johti sekä koulun toimintatapojen että järjestyssääntöjen uudelleen arviointiin.

Koulun mahdollisuudet saada tietoja

Koulun ja opettajien on välttämätöntä saada opiskelun järjestämistä ja oppilaan tukitarpeita koskevat tiedot, jotta oppilaan hyvinvointi ja opiskelun turvallisuus voidaan varmistaa. Ongelmaksi on koettu moniammatillisen yhteistyön osapuolia koskeva salassapitovelvollisuus. Ongelmaa ei ole, jos huoltaja tai eräissä tapauksissa oppilas itse antaa luvan tietojen luovuttamiseen koululle tai opettajille. Valitettavasti kaikki huoltajat tai oppilaat eivät lupaa anna.

Terveydenhuollon henkilökuntaa koskevat muun muassa potilaslaki, sosiaalitoimen henkilöstöä sosiaalihuollon asiakaslaki ja opettajia koululakien säännökset.

Koululaeissa oleva poikkeus salassapitovelvollisuudesta, joka koskee myös kouluterveydenhuollosta ja muusta oppilashuollosta vastaavia, ei ole kokemusten mukaan kaikissa tapauksissa riittänyt laukaisemaan vaitioloa moniammatillisessa yhteistyössä.

Sosiaali- ja terveysministeriön johdolla on perustettu työryhmä, jonka tehtävänä on pohtia ja tehdä ehdotuksia siitä kuinka tietojen luovuttamista koskevia sääntöjä tulisi muuttaa.

Varhaisen puuttumisen varmistamiseksi olisi erityisen tärkeää saada tiedot nivelkohdissa, joissa lapsi siirtyy

päiväkodista kouluun ja oppilas peruskoulusta toiselle asteelle.

Koulun keinot rajoittuvat kouluun

Koulun keinot oppilaan hyvinvoinnin lisäämiseksi myös koulun toiminnan ulkopuolella ovat rajallisia. Koululla ei ole toimivaltuuksia puuttua oppilaan vapaa-aikaan tai hänen kotielämäänsä muuten kuin kodin ja koulun yhteistyön merkeissä.

Koululla ei ole toimivaltuuksia puuttua oppilaan vapaa-aikaan tai hänen kotielämäänsä muuten kuin kodin ja koulun yhteistyön merkeissä.

Kun opettaja, rehtori tai muu koulussa tai päiväkodissa työskentelevän tai näiden luottamuselimissä toimiva havaitsee ilmeisen lastensuojelun tarpeessa olevan lapsen tai nuoren, heidän on tehtävä lastensuojelulain 40 §:n 1 momentin nojalla lastensuojeluilmoitus sosiaalilautakunnalle, käytännössä lastensuojelusta vastaavalle virkamiehelle. Ilmoituksen jälkeen lastensuojeluviranomaisten olisi otettava huolehtiakseen lapsesta. Valitettavasti näin ei aina tapahdu, vaan viranomaisten ajanpuute ja riittämättömät voimavarat estävät nopeat ja tehokkaat keinot lapsen auttamiseksi. Joskus lapsen haluttomuus avun saamiseen tai yhteistyöhön johtaa siihen, että lastensuojelun sijasta lapsi on jälleen koulussa ongelmiseen.

Opetussuunnitelman perusteissa on mainittu koulun aktiivisesta roolista kodin ja koulun yhteistyössä. Kodeilla

ei kuitenkaan ole laissa säädettyä velvollisuutta yhteistyöhön koulun kanssa. Sanktioitu on ainoastaan perusopetuslain 45 §:n tilanne, jossa huoltajat laiminlyövät velvollisuutensa valvoa sitä, että heidän lapsensa täyttää oppivelvollisuutensa.

Muiden viranomaisten puuttuminen

Koulun, terveydenhuollon, lastensuojelu- ja muiden sosiaaliviranomaisten sekä poliisin yhteistyö toimii useimmiten oppilashuoltotyöryhmän työnä ja opettajan henkilökohtaisten viranomaiskontaktien kautta. Kokemus osoittaa, että muiden viranomaisten aktiivinen puuttuminen muuten kuin säännösten velvoittamana riippuu siitä, miten on kyetty luomaan yhteydet yksittäisiin virkamiehiin. Yksittäisen poliisin apu on ollut usein arvokasta vaikeuksissa olevan oppilaan "herättämiseksi" ja saattamiseksi pois rötösten poluilta. Täysin riippumatta siitä, onko lapsi ollut rikosoikeudellisesti vastuunalainen.

Sen sijaan viranomaistoiminta, jossa toimintavelvollisuuden perustaksi on asetettu syrjäytymässä olevan oppilaan yhteistyöhalu, on osoittautunut huonoksi vaihtoehdoksi. Koulusta ammattiauttajille heitetty pallo on usein ponnahtanut takaisin.

Koulussa ei ole mahdollista toimia sen varassa, onko oppilas halukas käyttäytymään koulun sääntöjen mukaisesti. Turvallisuusvelvoitteen ja koulun tehtävän nojalla on pakko toimia vaikkapa ilman tarvittavaa tukea muilta viranomaisilta.

VARHAINEN PUUTTUMINEN

Opetussuunnitelmien perusteet ja Opetushallituksen kehittämishankkeet

Kirjoittajat: Ylitarkastaja Kristiina Laitinen, opetusneuvos Irmeli Halinen, ylitarkastaja Pirkko Holopainen, Opetushallitus

■ Perusopetuslaki sekä esiopetuksen ja perusopetuksen opetussuunnitelmien perusteet korostavat lasten ja nuorten kehitykseen liittyvien vaikeuksien ennalta ehkäisemistä sekä varhaisen puuttumisen merkitystä. Ne velvoittavat kouluväen tekemään tiivistä yhteistyötä sosiaali- ja terveystoimen edustajien sekä lasten vanhempien kanssa. Varhaisen puuttumisen käytäntöjä kehitetään myös monissa Opetushallituksen hankkeissa.

Valtaosa kouluista on ottanut uudet opetussuunnitelmat käyttöön tänä syksynä ja viimeistään syksyllä 2006 kaikki koulut siirtyvät uusien perusteiden mukaiseen opetukseen. Opetushallitus on aloittanut paikallisten opetussuunnitelmien seurannan ja tutkinut mm. sitä, miten koulut ovat kuvanneet erilaisia varhaisen puuttumisen käytäntöjä, kuten perusopetuksen yhtenäisyyttä, yhteistyötä, oppilashuoltoa ja oppilaanohjausta.

Varhainen tunnistaminen koskee koko oppimisen polkua

Opetussuunnitelmauudistuksen tavoitteena on turvata kasvun ja oppimisen jatkumo. Perusopetuksen rakenne muuttuu yhtenäiseksi. Lapselle halutaan rakentaa mielekäs ja johdonmukaisesti etenevä kasvun ja oppimisen polku esiopetuksesta perusopetuksen loppuun. Siirtymisen tulisi nivelkohdissa olla mahdollisimman joustavaa. Siksi on tärkeää, että kasvatuksen ja opetuksen tavoitteet, sisällöt ja menetelmät muodostavat kokonaisuuden.

Tämä on erityisen tärkeää niiden lasten kohdalla, joilla on kehityksen ja oppimisen ongelmia tai joiden kasvuolosuhteet ovat epäsuotuisat. Kunnat ja koulut ovat opetussuunnitelmissaan kuvanneet hyvin yhteistyötä esi- ja perusopetuksen välillä sekä eri koulujen kesken. Pyrkimys yhtenäiseen oppimispolkuun on nähtävissä.

Varhainen puuttuminen edellyttää yhteistyötä

Kokonaisvaltainen lapsen hyvinvoinnin ja kasvun tukeminen edellyttää yhteistyötä ja vuorovaikutusta niin koulun ja koulutoimen sisällä kuin eri hallintokuntien välillä. Myös kodin ja koulun yhteistyö on tärkeitä. Yhteistyö tukee opettajaa ongelmien varhaisessa tunnistamisessa. Perusteissa todetaankin, että yhteisvastuullisen kasvatuksen tavoitteena on lasten ja nuorten hyvinvoinnin, turvallisuuden ja oppimisen edellytysten edistäminen koulussa.

Kokonaisvaltainen lapsen hyvinvoinnin ja kasvun tukeminen edellyttää yhteistyötä koulutoimen sisällä, eri hallintokuntien välillä sekä kodin ja koulun kesken.

Oppilashuolto ja moniammatillinen yhteistyöverkosto ovat tärkeitä myös kodin ja koulun yhteistyön näkökulmasta. Erilaisista varhaisen puuttumisen käytänteistä on hyvä keskustella yhdessä, jolloin vanhempien näkökulmat tulevat otetuiksi huomioon.

Opetussuunnitelmatyö on tarjonnut ja tarjoaa jatkossakin hyvän mahdollisuuden yhteistyörakenteiden ja -käytäntöjen selkiyttämiseen. Koulut

ovat lähteneet entistä innokkaammin hakemaan yhteistyökumppaneita vanhemmista, kunnan eri hallintokunnista, järjestöistä ja muista. Joidenkin kuntien ja koulujen opetussuunnitelmissa kodin ja koulun yhteistyötä on mietitty hyvin tarkasti ja kuvattu esimerkiksi, kuinka yhteistyö toteutuu eri-ikäisten oppilaiden perheiden kanssa tai miten yhteyttä pidetään uusin keinoin, esimerkiksi sähköisen reissuvihon avulla. Monissa kouluissa pyritään entistä enemmän tukemaan vanhempien keskinäistä verkostoitumista. Muuta yhteistyötä opetussuunnitelmissa on vielä kuvattu melko varovaisesti. Opetussuunnitelmaan kirjatut selkeät rakenteet ja toimintatavat kuitenkin helpottaisivat yhteistyön jatkuvuutta esimerkiksi opettajien vaihtuessa.

Aamu- ja iltapäivätoiminta on osa tätä lapsen kokonaisvaltaista kehitystä tukevaa yhteistyötä. Sitä koskeva perusopetuslain muutos astui voimaan 1.8.2004.

Oppilashuolto korostaa ongelmien varhaista tunnistamista

Uusissa opetussuunnitelmien perusteissa oppilashuoltoa tarkastellaan koko kouluyhteisön tehtävänä. Oppilashuolto kuuluu kaikille koulussa työskenteleville aikuisille ja se toteutuu huolenpitona koulun päivittäisessä työssä. Koulukuraattoreiden, koulupsykologien ja kouluterveydenhuollon asiantuntemusta tarvitaan, kun tämä arjen huolenpito ei riitä.

Opetussuunnitelman perusteissa kiteytetään oppilashuollon tavoitteeksi oppimisen esteiden, oppimisvaike-

Koululla on varhaisessa puuttumisessa aivan erityinen merkitys, sillä se on ainoa koko ikäluokan tavoitettava yhteisö. Opetuksessa on viime vuosina tehty uudistuksia, joiden keskeisenä tavoitteena on ollut parantaa lasten ja nuorten hyvinvointia.

uksien sekä koulunkäyntiin liittyvien muiden ongelmien ehkäiseminen, tunnistaminen, lieventäminen ja poistaminen mahdollisimman varhain. Koulujen valmius moniammatilliseen yhteistyöhön näkyy uusissa opetussuunnitelmissa. Se osaltaan luo hyvät edellytykset ongelmien varhaiselle tunnistamiselle ja yhteisten ratkaisujen pohtimiselle.

Oppilaanohjausta läpi perusopetuksen

Oppilaalla on uusien opetussuunnitelman perusteiden mukaan oikeus saada ohjausta ensimmäisestä luokasta alkaen. Koulut miettivät ops-työn yhteydessä, miten ohjaus toteutetaan ja miten oppilaita voidaan entistä paremmin tukea opiskelutaidoissa ja -asenteissa sekä opintojen suunnittelussa ja valintojen tekemisessä. Ohjauksellinen näkökulma vahvistaa myös opettajan mahdollisuuksia puuttua opintoihin liittyviin ongelmiin riittävän ajoissa.

Oppimisympäristö ja toimintakulttuuri

Nykyinen käsitys oppimisesta korostaa ympäristön merkitystä. Hyvä oppimisympäristö tukee oppilaan kasvua ja oppimista. Sen tulee olla fyysisesti, psyykkisesti ja sosiaalisesti turvallinen ja tukea oppilaan terveyttä. Hyvä ympäristö tukee opettajan ja oppilaan välistä sekä oppilaiden keskinäistä vuorovaikutusta. Näin se lisää mahdollisuuksia ongelmien varhaiseen havaitsemiseen ja niihin luontevaan puuttumiseen.

Myös koulun toimintakulttuuri vaikuttaa merkittävästi oppimiseen ja hyvinvointiin. Tarkoitus on, että kaikki

koulun käytännöt rakennetaan johdonmukaisesti tukemaan kasvatus- ja opetustyölle asetettujen tavoitteiden saavuttamista. Koulut kirjoittavat uusissa opetussuunnitelmissaan näkyviin arvopohjansa ja tavoitteensa sekä kuvauksen oppimisympäristöstään ja toimintakulttuuristaan. Moni koulu näyttää korostavan hienolla tavalla monipuolista huolenpitoa oppilaasta.

Esiopetus on portti oppimisen polulle

Esiopetuksen erityisenä tehtävänä on edistää lapsen kehitys- ja oppimisedellytyksiä. Viimeistään esiopetusvuoden aikana lasten kehitykseen ja oppimiseen vaikuttavat ongelmat on tärkeä havaita. Puuttumalla niihin ehkäistään ongelmien kasvamista suuremmiksi.

Esiopetuksen opetussuunnitelman perusteita täsmennettiin vuonna 2004 oppilashuoltoa ja kodin kanssa tehtävää yhteistyötä koskeilta osilta. Perusteissa määriteltiin ensimmäistä kertaa myös esiopetuksessa annettava erityinen tuki. Erityisen tuen pitäisi esiopetuksessa sisältää oppimisvaikeuksien varhaiseen tunnistamiseen, ennaltaehkäisyyn ja kuntouttamiseen liittyvät toimet. Jo tässä vaiheessa on tärkeä rakentaa yhteiset tukiverkot ongelmien ratkaisemiseksi.

Opettaja varhaisen puuttumisen aitiopaikalla

Opettajan merkitys varhaisessa puuttumisessa on keskeinen. Opettajalla on perustyössään mahdollisuus seurata oppilaan kehitystä ja oppimista päivittäisissä vuorovaikutustilanteissa. Opettaja on yleensä koulussa se, joka

tuntee oppilaan parhaiten ja on herkkä havaitsemaan muutoksia mielialassa tai käyttäytymisessä. Jokainen opettaja tarvitsee riittävät valmiudet tunnistaa erilaisia ongelmia jo niiden ensimmäisten merkkien ilmaantuessa. Osaamista tarvitaan, jotta löydetään oikea hetki puuttua ongelmiin. Ammattitaitoa on myös kyky tunnistaa omien toimintamahdollisuuksien rajat ja etsiä tukea sekä vanhemmilta että muilta asiantuntijoilta.

Varhainen puuttuminen Opetushallituksen eri hankkeissa

Varhaisen puuttumisen periaate sisältyy useisiin Opetushallituksen kehittämishankkeisiin, joiden tavoitteena tavalla tai toisella on syrjäytymisen sekä oppimis- ja muiden vaikeuksien ehkäisy. Näitä hankkeita ovat mm. opetussuunnitelman perusteiden toimeenpanon tukeminen, oppilaan- ja opinto-ohjauksen kehittämishanke, yhtenäisen perusopetuksen kehittäminen, terveyttä ja turvallisuutta edistävän oppimisympäristön kehittäminen, aamu- ja iltapäivätoiminnan sekä kerhotoiminnan kehittäminen, kodin ja koulun välisen yhteistyön vahvistaminen, oppisopimuskoulutuksen kehittäminen sekä Erilaiset oppijat – yhteinen koulu -hanke.

Esimerkiksi vuosi sitten käynnistetyt Erilaiset oppijat – yhteinen koulu -hankkeen toteuttamiseksi on luotu verkosto, johon kuuluu 33 koulutuksen järjestäjää. Hankkeessa on kolme pääteemaa, joista yksi on oppimisvaikeuksien varhainen tunnistaminen ja oppimisvalmiuksien vahvistaminen.

Varhainen puuttuminen erityisopetuksen näkökulmasta

16

Kirjoittaja: Erityisasiantuntija Marja-Lee-na Isomursu, OAJ

Erityisasiantuntija Marja-Lee-na Isomursu OAJ:stä käsittelee kirjoituksessaan varhaista puuttumista erityisopetuksen näkökulmasta. Hän huomauttaa olevan oppilaan edun mukaista, että erityisopetuksen järjestelyt tehdään yhteistyössä ja mahdollisimman varhaisessa vaiheessa.

■ Lainsäädännön mukaan opetus tulee järjestää oppilaan ikäkauden ja edellytysten mukaisesti. Oppilaalla on oikeus saada opetussuunnitelman mukaista opetusta koulun jokaisena työpäivänä. Opetusryhmät pitää muodostaa siten, että opetussuunnitelmassa esitetyt tavoitteet voidaan saavuttaa.

Mutta saavuttavatko kaikki erityisen tuen tarpeessa olevat oppilaat opetussuunnitelmassa esitetyt tavoitteet? Onko luokanopettaja- tai aineenopettajakoulutuksen saaneen mahdollista ohjata erityisoppilasta siten, että hän todella saavuttaa asetetut tavoitteet? Onko oppilaan mahdollista saada koulutetun ja kelpoisen erityisopettajan apua? Mikä on koulunkäyntiavustajan rooli ja tehtävä? Entä toteutuuko ryhmän muiden oppilaiden oikeus opetussuunnitelman mukaiseen opetukseen?

Opetuksen järjestämisen lähtökohdaksi pitää olla oppilaan etu. Mutta mikä on oppilaan etu ja kuka sen määrittelee? Vanhemmilla on luonnollisestikin siitä käsitys, samoin yleisopetuksen opettajalla, erityisopettajalla, oppilas- huoltohenkilöstöllä ja koulutuksen järjestäjällä niin ikään. Valitettavasti nämä käsitykset eivät aina ole yhteneväisiä.

Oppilaan edun mukaista kuitenkin on, että erityisopetuksen järjestelyt tehdään yhteistyössä ja mahdollisimman varhaisessa vaiheessa. Usein valitettavasti käy niin, että kiistelystä hukkaantuu lapsen kehityksen kannalta tärkeitä vuosia. Tulee muistaa, että pelkkä fyysinen yhdessäolo ei tee opetuksesta parasta mahdollista. Osa erityisen tuen tarpeessa olevista oppilaista tarvitsee lisäsatsausta selviytyäkseen opinnoistaan.

Oppilaan edun mukaista on tehdä erityisopetuksen järjestelyt yhteistyössä ja mahdollisimman varhaisessa vaiheessa.

Erityisopetukseen siirrettyjen oppilaiden määrä lisääntyy kaiken aikaa. Syitä tilanteeseen on useita. Koulu on elimellinen osa yhteiskuntaa ja yhteiskunnalliset ongelmat näkyvät ongelmien kouluisissa. Muun muassa vanhempien työttömyys ja päihteiden väärinkäyttö eivät voi olla näkymättä lapsessa ja hänen koulumenestyksessään. Myös diagnostiset menetelmät ovat kehittyneet ja sitä kautta ongelmille annetaan nimet. Uudet opetussuunnitelmat ovat entistä vaativampia. Ovatko ne liian vaativat yhä useammalle oppilaalle ja sitä kautta lisäävät erityisopetuksen tarvetta?

Erityisopetukseen siirrettyjen oppilaiden määrä lisääntyy kaiken aikaa.

Erityisoppilaiden opettaminen yleisopetuksen ryhmässä on yleistynyt viime vuosina hyvin voimakkaasti. Valitettavan usein jo ennestään liian suureen ryhmään integroidaan erityisoppilas tai oppilaita. Miten sellaisessa ryhmässä taataan oppilaiden oikeus saada opetussuunnitelman mukaista opetusta?

Erityisopetukseen siirretty oppilas tarvitsee apua opiskellessaan yleisopetuksen ryhmässä. Koulunkäyntiavustaji-

AVAINASIA

en määrä on viime vuosina lisääntynyt huomattavasti. Hyvä niin, koska apua tarvitaan. Koulunkäyntiavustajan ei kuitenkaan pidä vastata yksittäisen oppilaan tai useamman oppilaan opetuksesta. Opettajakoulutuksen saanut ja kelpoinen opettaja kantaa vastuun oppilaistaan ja koulunkäyntiavustajan roolin tulee olla vain avustava.

Opettajakoulutuksen saanut ja kelpoinen opettaja kantaa vastuun oppilaistaan ja koulunkäyntiavustajan roolin tulee olla vain avustava.

”VARPUSEN” KOKEMUKSIA

18

Kirjoittaja: Erityisluokanopettaja
Kari Rajaorko, Nuorten Omaura,
Alppilan yläaste

Erityisluokanopettaja
Kari Rajaorko on kouluttanut
muita varhaiseen
puuttumiseen.

■ Lastensuojelun Keskusliitto koulutti meitä seitsemää eri järjestöissä toimivaa ammattilaista – ”varpusta” – varhaisen puuttumisen menetelmiin ja juridiikkaan. Saimme tuhdin annoksen tietoa ja taitoa toimia koulujen vanhempainilloissa kotien ja koulujen yhteistyön kehittämisen tukijoina ja kouluttaa koulujen henkilökuntaa veso-päivillä.

”Varpuset” toimivat kotien ja koulun yhteistyön kehittäjinä vanhempainilloissa sekä koulujen henkilökunnan kouluttajina esimerkiksi veso-päivien yhteydessä.

Omien koulutuspäiviemme aikana tutustuimme muun muassa huolen vyöhykkeistöön sekä teema- ja huoli-seulojen käyttöön. Mietimme varhaista puuttumista myös asiakkaan näkökulmasta. Saimme lisäksi eväitä vanhempainilloissa käyttämäämme keskeiseen menetelmään, niin sanottuun tulevaisuuden muisteluun. Tämän Stakesin kehittämän, ratkaisukeskeisen menetelmän avulla on mahdollista hahmotella yhdessä opettajien, vanhempien ja oppilaiden kanssa kouluyhteisöön ja -ympäristöön liittyviä myönteisiä kehityssuuntia ja mahdollisia huolenaiheita.

Toisena osuutena omassa koulutuksessamme keskityimme varhaisen puuttumisen juridiikkaan nimenomaan koulun näkökulmasta. Koulutuksessa tutustuimme oikeusjärjestelmän periaatteiden ja lasten oikeuksien lisäksi

tarkemmin muun muassa salassapitoon liittyviin ongelmiin, lastensuojelulakiin, viranomaisten ilmoitusvelvollisuuteen ja asiakirjojen julkisuusperiaatteisiin.

Koulutus perehdytti muun muassa huolen vyöhykkeistöön, tulevaisuuden muisteluun ja varhaisen puuttumisen juridiikkaan.

Koulutuksen jälkeen kentälle

Koulutuksen jälkeen suuntasimme kentälle. Osa meistä erikoistui enemmän kotien ja koulun yhteistyön kehittämishankkeisiin ja osa nimenomaan opettajien kanssa tehtävään yhteistyöhön. Itse opettajana tunsin vetoa nimenomaan veso-päivien koulutusten järjestämiseen. Näissä pilottikoulutuksissa, jotka toteutettiin muutamissa varsinais- ja keski-suomalaiskunnissa, keskityttiin seuraaviin teemoihin:

- Mitä on varhainen puuttuminen?
- Oletko opettajana huolissasi oppilaasta? (Työvälineenä huolen vyöhykkeistö)
- Milloin saa puuttua, kuka saa puuttua ja mihin saa puuttua? (Varhaisen puuttumisen juridiikka)
- Miten rakentaa moniammatillista yhteistyötä varhaisessa puuttumisessa?

Pilottivaiheen aikana kouluilla toteutettiin myös tulevaisuudenmuisteluiltoja, joiden osanottajat tekivät noin kolmen tunnin mittaisen aikamatkan tulevaisuuteen. Varpunen toimi tilaisuuksissa katalyysaattorina, joka sai

keskustelun käyntiin. Tulevaisuudenmuistelun lähtökohtana on sama hetki vuoden kuluttua, jolloin asiat koulussa ovat parhaalla mahdollisella tolalla. Paikallaolijat alkavat yhdessä muistella, mitä vuoden aikana on tapahtunut, mitä on saatu aikaan ja kuka minkäkin asian on toteuttanut. Lopuksi laaditaan tarkkaa toimintasuunnitelma ja sovietaan, kuka tarttuu mihinkin toimeen.

Miltei kaikissa illoissa nousi muutamia teemoja ylitse muiden: Kuinka voisimme ehkäistä koulukiusaamista? Miten parantaa fyysistä ympäristöä? Voisiko vanhempien omaa asiantuntemusta tuoda kouluun? Lisäksi vanhemmat toivat esiin, että he haluaisivat oppia paremmin tuntemaan toisiaan sekä tehostaa vanhempien ja opettajien välistä yhteydenpitoa.

Kysely kartoitti tilanteen

Lastensuojelun Keskusliitto teki pilottivaiheen kouluille kyselyn, jonka tavoitteena oli kartoittaa, millaista tukea koulut katsovat tarvitsevansa liittyen lasten ja nuorten ongelmiin puuttumiseen. Kyselyyn vastasi 81 opettajaa, joten otos ei ole kovin suuri, mutta silti tulokset ovat mielestäni vähintäänkin suuntaa antavia.

Kyselyyn vastanneista 60 prosenttia oli ollut työssään yli 13 vuotta, joten kyseessä oli varsin kokenutta väkeä. Valtaosa opettajista toimi ala-asteella, mutta joukossa oli myös 20 yläasteen opettajaa.

Opettajat kokivat luokkansa opiskeluilmapiiirin pääasiassa rauhalliseksi. Melko levottomaksi sen koki vain 7 prosenttia vastanneista.

Kysymykseen ”Onko luokassanne

oppilaita, joista tunnette erityistä huolta?” vastasi myöntävästi yli 90 prosenttia vastanneista. Pääasiassa huoli koski 1–5 oppilasta. Yleisin huolen syy olivat oppilaan oppimisvaikeudet (44 prosenttia). Seuraavaksi suurimpina huolina tulivat oppilaan kotiolot ja kaveripiiri. Muita huolia olivat muun muassa oppilaan ahdistuneisuus, käyttäytymishäiriöt, kavereiden puute, syömishäiriö, tunneongelmat, vamma tai vakava sairaus ja välinpitämättömyys.

Yläasteella huolta herättivät myös huumeet, yleinen levottomuus, sosiaaliset ongelmat, asenen ja arvostuksen puute koulua kohtaan, oppilaan henkinen terveydentila ja yleensäkin selviytyminen tulevaisuudessa.

Oppilaan oppimisvaikeudet sekä hänen kotiolonsa ja kaveripiirinsä olivat yleisimmät kyselyyn vastanneiden luokanopettajien tuntemaan huolen aiheet. Yläasteella huolestuttivat myös huumeet, yleinen levottomuus ja sosiaaliset ongelmat.

Lohduttavaa vastauksissa oli kuitenkin se, että yli 80 prosenttia vastaajista kertoi tietävänsä, kuinka toimia huolen herätessä. Kuitenkin 20 prosenttia koki, etteivät he olleet saaneet ongelmatilanteissa riittävästi tukea työyhteisöltään.

Koulujen ja sosiaalitoimen yhteistyöhön oltiin kohtuullisen tyytyväisiä. Yli 80 prosenttia vastaajista koki, että yhteistyö toimi melko hyvin tai parem-

min. Suurimpina ongelmina pidettiin salassapitoon liittyviä kysymyksiä (38 prosenttia) sekä kommunikaation puutetta (34 prosenttia). Lisäksi ongelmaksi koettiin muun muassa yhteisen ajan puute ja toiminnan hitaus.

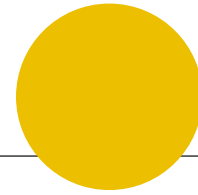
Yksi kyselyn yllättävimmistä tuloksista oli, että yli puolet vastaajista koki, ettei tuntenut lastensuojelulakia edes pääpiirteittäin. Tämä on merkittävää siksi, että kyseinen laki säätelee monin tavoin myös opettajan toimintaa.

Vastaajista 90 prosenttia oli halukas saamaan lisää tietoa ja koulutusta varhaiseen puuttumiseen liittyvistä kysymyksistä.

Vilkasta keskustelua veso-päivillä

Ennen veso-päiviä lähetimme opettajille kyselyn, jossa toivoimme heidän esittävän tilanteita, joissa he ovat olleet epävarmoja siitä, kuinka toimia. Vastausten kirjo oli laaja. Kysyttiin jopa sitä, mitä opettaja saa ja voi tehdä, jos oppilas ei kehotuksista huolimatta suostu ottamaan pipoa päästään. Toisessa ääripäässä olivat lastensuojeluilmoituksiin, päihteidenkäyttöön, kiusaamiseen ja salassapitoon liittyvät kysymykset. Lähes kaikissa kysymyksissä ilmeni opettajan suuri huoli lapsen hyvinvoinnista.

Kyselyyn vastanneet opettajat tunsivat itsensä epävarmoiksi esimerkiksi lastensuojeluilmoituksiin, päihteidenkäyttöön, kiusaamiseen ja salassapitoon liittyvissä kysymyksissä.

Koulutuksissa opettajat jaettiin ryhmiin itse pohtimaan meille lähetettyjä kysymyksiä. Pöydissä syntyi lähes poikkeuksetta vilkasta keskustelua. Lopuksi kävimme vielä yhdessä läpi kunkin ryhmän kysymykset. Keskusteluissa korostuivat rehtorin sekä oppilashuoltoryhmien roolit, mutta pohdintaa aiheuttivat myös opettajan oma vastuu ja velvollisuudet. Tilanteet luokassa saattavat syntyä nopeasti ja ratkaisuja on tehtävä usein saman tien.

Mitä opettaja voi tehdä, kun hänellä on vahva epäily siitä, että jotakin tapahtuu, muttei mitään näyttöä? Entä missä kulkee opettajan oman vaito-olovelvollisuuden raja? Keskusteluissa peräänkuulutettiin myös hyvää yhteistyötä sosiaalitoimen kanssa. Osassa koulutuksia paikalla olikin sosiaalitoimen edustaja, jolloin päästiin suoraan miettimään yhteistyön kehittämistä laajemminkin.

Tärkeä lastensuojelulain 40 § 1 momentti

■ Vuonna 1984 voimaan tulleen lastensuojelulain 40 § kirjaa ilmoitusvelvollisuuden seuraavasti:

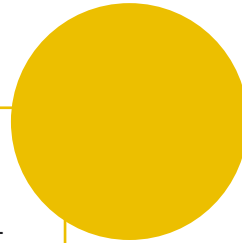
”Jos sosiaali- ja terveydenhuollon, koulutoimen, poliisitoimen tai seurakunnan palveluksessa taikka luottamustoimessa oleva henkilö on virkaa tai tointa hoitaessaan saanut tietää ilmeisestä perhe- tai yksilökohtaisen lastensuojelun tarpeesta olevasta lapsesta, hänen on ilmoitettava asiasta viipymättä sosiaalilautakunnalle.

Myös muu kuin 1 momentissa tarkoitettu henkilö voi tehdä tällaisen ilmoituksen.”

Jokaisen lapsen puolesta puhuvan on hyvä muistaa, ettei ilmoitusvelvollisuuden käyttäminen tarkoita huostaanoton käynnistämistä. Huostaanotto on viimeinen toimenpide, johon sosiaalilautakunta turvautuu arvioituaan lastensuojelun tarpeen lain 12 § kautta, jonka mukaan ”Sosiaalilautakunnan on ryhdyttävä tämän luvun [avohuollon tukitoimet] mukaisiin tukitoimiin viipymättä, 1) jos kasvuolot vaarantavat tai eivät turvaa lapsen tai nuoren terveyttä tai kehitystä; taikka 2) jos lapsi tai nuori käyttäytymisellään vaarantaa terveytään tai kehitystään.

Ilmoituksen tekemisestä kannattaa aina ensin keskustella lapsen ja hänen perheensä kanssa. Usein ulkopuolisen harkittu ja asiallinen väliintulo tavalla tai toisella tulehtuneessa tilanteessa puhkaisee paiseen ja paraneminen voi alkaa.

Kirjoittaja: Maarit Kuikka

Ilmoitusvelvollisuus vs. salassapito

■ Opettaja saattaa työssään joutua pohtimaan lastensuojelulain ilmoitusvelvollisuuden ja perusopetuslain salassapitovelvollisuuden suhdetta toisiinsa. Lastensuojelulain 40 §:n 1 momentissa säädetään virkamiehen ilmoitusvelvollisuudesta sekä perusopetuslain 40 § 1 momentissa säädetään salassapitovelvollisuudesta ja 2 momentissa poikkeuksista. Eduskunnan apulaisoikeusasiamies on antanut päätöksen, jossa hän vertaa salassapitovelvollisuutta ja tietojen antamista toisiinsa.

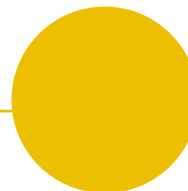
Kantelun kohteena ollut opettaja kertoi rehtorille epäilevänsä oppilaan isän syyllistyneen inestiin. Samanaikaisesti opettaja teki lastensuojeluilmoituksen sosiaalilautakunnalle.

Oppilaan isän käsityksen mukaan opettaja oli rikkonut salassapitovelvollisuuttaan. Isä teki opettajasta rikosilmoituksen, joka ei johtanut syyteeseen. Isä jatkoi kantelemalla eduskunnan oikeusasiamiehelle, joka katsoi, ettei opettaja ollut missään vaiheessa rehtorille ilmoittaessaan tai kanteluun vastatessaan kertonut, miksi tietojen luovuttaminen oli oppilaan koulunkäynnin järjestämiseksi välttämätöntä. Perusopetuslain 40 §:n 2 momentti edellyttää, että rehtorille, opettajille, koulunkäyntiavustajille ja muulle koulun henkilökunnalle tai luottamushenkilöille annettavien tietojen tulee olla välttämättömiä lapsen koulunkäynnin järjestämisen kannalta.

Lastensuojelulain 40 §:n mukainen ilmoitus samassa yhteydessä sen sijaan oli asianmukainen. Tapaus oli myös apulaisoikeusasiamiehen näkökulmasta sellainen, että ilmeinen lastensuojelun tarve oli olemassa.

Perusopetuslain säännöksen ja lastensuojelulain säännöksen soveltamisen ero on syytä pitää mielessä, kun salassa pidettäviä tietoja luovutetaan.

Kirjoittaja: Markku Poutala

WANTED:

Kirjoittaja: Projektipäällikkö Maarit Kuikka, Järjestöjen Varpu-projekti, Lastensuojelun Keskusliitto

Varpu-hankeessa on käynnistetty asenteisiin ja toimintatapoihin kohdistuvaa, niin sanottuun kulttuuriseen muutokseen tähtäävää prosessia, jotta lasten ja nuorten ongelmiin puuttuminen koettaisiin luonnolliseksi tavaksi toimia arjessa.

■ Lastensuojelun Keskusliitto teetti kesällä 2004 kyselyn, jossa tutkittiin suomalaisten asenteita lasten pahoinpitelyyn ja valmiuksia puuttua kaltoinkohtelutilanteissa. Reilusta tuhannesta vastaajasta 42 prosenttia ilmoitti ottavansa lapsen kohdistuvan fyysisen väkivallan puheeksi kaltoinkohtelijan itsensä kanssa; vajaa kymmenen prosenttia ei halunnut sekaantua asiaan.

Tulos kuulostaa ensi alkuun hyvältä: noin monta rohkeaa suomalaista puolustamassa lasta pahoinpitelyltä. Valittavasti kasvavat lastensuojeluluvut kertovat toisenlaisesta todellisuudesta. On helpompi jättää puuttumatta ja turvautua jälkiviisauteen sen jälkeen, kun pahin on jo tapahtunut.

Sosiaali- ja terveysministeriön varhaisen puuttumisen toiminta käynnistyikin seuraavasta kysymyksestä: ”Miksi aina, kun lapsen tai nuoren elämässä tapahtuu jotakin kamalaa, joku kertoo

ongelmien olleen jo vuosia sitten nähtävissä? Jos ongelmat kerran nähdään ja tiedetään, miksi ei puututa ajoissa?”.

Keskeinen osa valtakunnallista varhaisen puuttumisen toimintaa on ollut keskustelu siitä, millaisia toimintatapojen ja asenteiden muutoksia varhaisen puuttumisen toteutuminen edellyttää. On peräänkuulutettu yhteisvastuuta ja välittämistä samalla, kun yhteiskunnan rakenteet on nostettu kriittiseen tarkasteluun: mikä estää ja mikä tukee varhaisen puuttumisen onnistumista? Samalla on tultu yksimielisiksi siitä, ettei täydellisinkään toiminta varhaisen puuttumisen saralla onnistu vain palvelujärjestelmien, ammattilaisten tai järjestöjen yhteistyön tuloksena. Varhaiselle puuttumiselle suotuisan vastuun ja välittämisen ilmapiirin aikaansaaminen edellyttää myös poliittisen päätöksenteon ja kansalaisyhteiskunnan tukea.

Varhainen puuttuminen ei onnistu yksinomaan palvelujärjestelmien, ammattilaisten tai järjestöjen yhteistyön tuloksena, vaan suotuisan vastuun ja välittämisen ilmapiirin aikaansaaminen edellyttää poliittisen päätöksenteon ja kansalaisyhteiskunnan tukea.

Varhainen puuttuminen kansalaisyhteiskunnassa

Lastensuojelun Keskusliitto on valtakunnallisessa yhteistyössä vastannut ns. kolmannen sektorin Varpu-projektista. Projektin eri puolilla Suomea järjestämät, kansalaisyhteiskuntaa kokoavat varhaisen puuttumisen foorumit ovat nostaneet esille kysymyksen siitä, miten yksittäinen ihminen uskaltaa luottaa omaan huoleensa lapsesta ja ottaa sen puheeksi, toisin sanoen uskaltaa puuttua.

Julkiselle sektorille on kehitetty erilaisia varhaisen puuttumisen menetelmiä, joiden avulla lasten ja nuorten parissa työskenteleviä kunnallisia viranhaltijoita koulutetaan. Yksittäisen ihmisen kohdalla sen sijaan keskeinen kysymys on avuntarjoajan oma rohkeus tarttua ja puuttua. Kun työmenetelmiä ei ole, kyse on omasta asenteesta, uskosta omaan huoleen ja ensimmäisen askeleen ottamisesta. Yksittäinen ihminen harvoin ajattelee, että hänellä on itse asiassa velvollisuus puuttua lapsen tai nuoren hätään. Pelko siitä, että avun antaminen kääntyy itseä vastaan, on suuri. Näistä auttajan oikeusturvaan liittyvistä kysymyksistä tulee keskustella avoimesti ja rohkeasti, koska myös se luo varhaiselle puuttumiselle suotuisaa ilmapiiriä.

Puuttuminen ilman tuen ja yhteistyön tarjoamista on vastuutonta. Ongelmana kuitenkin on, ettei viranomaistoimintaa ja niitä tukimuotoja, joita asiantuntijapuoli voisi tilanteessa tarjota, tunneta riittävästi. Tämä on suuri haaste viranomaistoiminnalle ja sen tiedonvälitykselle.

yhteisöllisyyttä ja välittämistä

Viranomaistoimintaa ja niitä tukimuotoja, joita asiantuntijapuoli voisi tilanteessa tarjota, ei tunneta riittävästi. Tämä on suuri haaste viranomaistoinnalle ja sen tiedonvälitykselle.

Puuttumisen keinot voivat myös perustua yhteisöllisyyteen ja yhteistoi-
mintaan. Monta kertaa tukiryhmäksi
riittää lapsen lähiyhteisö tai vaikkapa
harrasteryhmän yhteistyö ja yhteisesti
sovitut pelisäännöt siitä, miten ongel-
matilanteissa menetellään.

Koulu varhaisen puuttumisen keskiössä

Opettajat ja muut oppilashuollossa
toimivat henkilöt ovat keskeisessä
asemassa lasten ja nuorten varhaisen
hädän tunnistamisessa. Opettaja ei
kuitenkaan voi jäädä asiassaan yksin.
Yhteistyö muun opettaja- ja henki-
lökunnan kanssa on ensimmäinen
edellytys tiiviiden auttamisverkostojen
luomiseksi. Oppilashuollon myötä yh-
teistyö vanhempien kanssa muodostaa
varhaisen puuttumisen toimintatavan
perustan.

Yksittäisen koulun toimivat käytän-
nöt eivät riitä, ellei kunnallishallinto tue
ajatusta moniammatillisesta ja sekto-
rirajat ylittävästä yhteistyöstä. Sivistys-
/koulu- sekä sosiaali- ja terveystoimen
yhteistyö kuntatasolla on välttämätön-
tä. Lisäarvoa tuo erityisesti harrastus- ja
vapaa-ajan järjestöjen sekä lapsille ja
heidän perheilleen palveluja tuottavien
järjestöjen mukaan ottaminen yhteis-
seen verkostoon.

Myös kunnallisen päätöksenteon
tasolla on tärkeä ymmärtää, että var-
hainen puuttuminen ei ole vain inhi-
millisesti ja oikeudellisesti tehokkainta
syrjäytymisen ehkäisyä, vaan myös
taloudellisesti edullisempaa kuin kor-
jaava lastensuojelu.

Jokainen lapsi on arvokas

Lastensuojelulain mukaan lapsella on
oikeus turvalliseen ja virikkeitä anta-
vaan kasvuympäristöön, tasapainoi-
seen ja monipuoliseen kehitykseen
sekä etusija erityiseen suojeluun. YK:n
Lapsen oikeuksien sopimuksen mukaan
taas lapsella on oikeus erityiseen huo-
lenpitoon ja apuun sekä oikeus erityi-
seen suojeluun henkiseltä ja fyysiseltä
hyväksikäytöltä.

Lapsella on oikeus

- turvalliseen ja virikkeitä antavaan kasvuympäristöön
- tasapainoiseen ja monipuoliseen kehitykseen
- erityiseen huolenpitoon ja apuun sekä
- erityiseen suojeluun henkiseltä ja fyysiseltä hyväksikäytöltä.

Lapsen on vaikea puolustaa itseään.
Siksi aikuisten pitää puuttua tilantei-
siin, joissa lapsen oikeuksia loukataan.
Se, miten autamme lasta, kertoo siitä,
millaisen arvon me annamme hänelle
ihmisenä.

Yhteiskunnassa kannetaan parhail-
laan huolta väestön huoltosuhteen
tulevaisuudesta ja ikärakenteen muu-
toksesta. Erityisesti muuttotappioalueet

joutuvat vaikeuksiin, mikä kiihdyttää
alueen väestön eriarvoistumisen ja syr-
jäytymisen riskiä. Pienentyviin lapsi-ikä-
luokkiin kohdistuu entistä suurempia
kansantaloudellisia odotuksia.

Tulevaisuuden Suomi tarvitsee
tasapainoisia ja työkykyisiä aikuisia, ve-
ronmaksajia, jotka kykenevät pitämään
ikäntyneestä kansan osasta huolta.
Kyse ei luonnollisesti ole pelkästään
yhteiskunnan taloudellisesta hyödystä
– lapsen hyvän elämän tukemisen ja
hänen ongelmiinsa riittävän varhaisen
puuttumisen perusteet ovat ensisijai-
sesti inhimilliset, lapsen ja lapsuuden
itseisarvoa kunnioittavat tekijät.

Välittäkää meistä!

Lastensuojelun Keskusliiton teettämäs-
sä kyselyssä tiedusteltiin, mikä vastaaji-
en mielestä uhkaa eniten lapsen hyvän
elämän toteutumista. Noin kolman-
nes listasi suurimmaksi uhkakuvaksi
vanhemmuuden puuttumisen. Välin-
pitämätön suhtautuminen lasten ja
nuorten ongelmiin oli kakkosena parin
prosenttiyksikön päässä.

Viesti meille aikuisille ja alan am-
mattilaisille on se, että nuorin vastaa-
jaryhmä, 15–24-vuotiaat piti välinpi-
tämättömyyttä suurimpana uhkana.
Milloin alamme kuulla näitä viestejä ja
välittää lastemme tulevaisuudesta?

Koulut ja varhaiskasvatus

Kirjoittajat: Apulaisosastopäällikkö Markku Poutala ja erityisasiantuntija Ritva Semi, OAJ

Koulujen ja opetuksen sekä varhaiskasvatuksen laatuun vaikuttavia puutteita ovat liian vähäiset erityisopetuksen resurssit, liian suuret lapsi- ja opetusryhmät sekä puutteellinen ja rapistunut välineistö tai epäviihtyisä työympäristö. Kuntalaiset, opettajat, lasten vanhemmat ja huoltajat voivat kuntalaisina vahvasti vaikuttaa siihen, miten kunnan koulu- ja opetustoimi, varhaiskasvatus ja muut kunnalliset palvelut on hoidettu.

■ Suomessa on eurooppalaisittain vahva kunnallinen itsehallinto. Koulujen ja opetuksen laatuun, koulujen toimintaedellytyksiin sekä päivähoito- ja muihin palveluihin vaikutetaan merkittävästi juuri kuntatasolla. Uudet kunnanvaltuustot, -hallitukset ja lautakunnat aloittivat työnsä vuoden 2005 alusta ja vastaavat kuntapalvelujen riittävydestä ja laadusta seuraavat neljä vuotta.

Kansalaisyhteiskunnan velvollisuus ja oikeus on vaikuttaa kunnalliseen päätöksentekoon myös vaalien välisenä aikana. Kuntalaisten, eri järjestöjen ja yhteisöjen tehtävä on antaa tietonsa ja kokemuksensa kunnallisen päätöksenteon tueksi ja kunnan palvelujärjestelmien kehittämiseksi.

Kansalaisyhteiskunnan velvollisuus ja oikeus on vaikuttaa kunnalliseen päätöksentekoon myös vaalien välisenä aikana.

Puutteita hyvistä tuloksista huolimatta

Kansainvälisesti arvioiden suomalaiset koulut saavat hyviä tuloksia. Kansainväliset tarkkailijat ovatkin ihmetelleet, kuinka näin vähillä kustannuksilla saadaan aikaan näin hyviä tuloksia. Kehuja kuunnellessa on kuitenkin epäkohtien huomioiminen jäänyt vähemmälle. Kasvatus- ja koulutuspalveluissa on kuitenkin myös vakavia puutteita.

Kaikki lapset eivät selviä kasvamisesta, kehittämisestä ja oppimisesta niin kuin pitäisi ja mihin heillä olisi oikeus. Varhaiskasvatus ja koulut eivät voi tehdä ihmeitä, jollei niille anneta

työkaluja lasten ja nuorten hyvinvointiin ja sen myötä iloiseen oppimiseen ja täyspainoiseen elämään.

Varhaiskasvatus ja koulut eivät voi tehdä ihmeitä, jollei niille anneta työkaluja lasten ja nuorten hyvinvointiin ja sen myötä iloiseen oppimiseen ja täyspainoiseen elämään.

Suurin osa suomalaisista perheistä voi hyvin, eivätkä tarvitse hyvien päivähoito- ja koulupalvelujen lisäksi erityisiä tukipalveluita. Hyvinvointiyhteiskunnan pelisääntöihin kuitenkin kuuluu, että myös heikon elämänhallinnan perheitä autetaan ja tuetaan riittävän ajoissa voittamaan ja ylittämään vaikeuksia.

Päivähoidossa olevien lasten sekä koululaisten vanhempien voi olla vaikea seurata kunnan palvelujärjestelmän sekä koulujen ja päivähoiton puutteita, koska he eivät välttämättä tiedä, mitkä ovat palvelujen vähimmäisvaatimukset ja mitkä ovat päivähoidossa ja kouluissa olevien lasten oikeudet.

Opettajilla on oikeus ja velvollisuus kertoa vanhemmille, päinvastoin kuin usein uskotellaan, palvelujen tasosta, laadusta ja kehittämislinjauksista. Vanhemmilla ja kuntalaisilla on oikeus saada kunnan päätöksentekoa koskevia tietoja. Tietojen saamiseen on oikeus jo päätösten valmisteluvaiheessa.

Sadan euron säästö – tuhannen euron kustannus

Koulutuksen ja kasvatuksen rahoitus

KUNTOON!

kiristyi merkittävästi 1990-luvun lama-vuosien aikana, eikä se ole edelleenkaan palautunut tasolle, joka takaisi, että maamme kaikki koulut olisivat kunnossa. Laman rajujen säästöjen vaikutus näkyy yhä päiväkotien ja koulujen toiminnassa ja fyysisessä ympäristössä. Päivähoitojärjestelmässä säästöt näkyvät muun muassa erilaisten vaihtoehtojen ja palvelujen supistamisena.

Koulujen ja opetuksen sekä varhaiskasvatuksen laatuun vaikuttavia puutteita ovat liian vähäiset erityisopetuksen resurssit, liian suuret lapsi- ja opetusryhmät, puutteellinen ja rapistunut välineistö tai epävihiytyisiä työympäristö. On korjausta jonottavia homekouluja ja -päiväkoteja. Virikkeettömät koulutilat ja pihat eivät ainakaan lisää koululaistemme kouluviihtyvyyttä ja oppimisinnostusta.

Varhaiskasvatukseen, kouluihin ja oppimisen kehittämiseen sijoitetut voimavarat tuottavat tulosta pitkällä aikavälillä. Koulutuksen tuotto ei ole mitattavissa heti tai yhdellä vaalikaudella. Toisaalta myöskään koulutuksen säästöjen ja tukipalvelujen puutteiden vauriot eivät näy heti. Kuitenkin vääränlainen säästö väärässä paikassa voi tuottaa tulevaisuudelle suuren laskun.

Työelämästä syrjäytynyt ihminen tulee yhteiskunnalle kalliiksi. Syrjäytymisen syynä ovat usein psyykkiset ongelmat tai puutteellinen koulutus, joka taas aiheutuu usein kasautuneista, korjaamattomista oppimisvaikeuksista. Toisaalta psyykkiseen elämänhallintaan vaikuttavat jo lapsuudessa koetut korjaamattomat vaikeudet.

Todellinen ja tulokellinen investointi on sijoittaa lapsen kasvun ja oppimisen tukemiseen jo varhaisessa

vaiheessa. Kuntapalveluissa riittävä varhaisen puuttumisen malli on sekä inhimillinen että ihmisoikeus, mutta myös vahva taloudellinen investointi.

Opettajilla on oikeus ja velvollisuus kertoa vanhemmille palvelujen tasosta, laadusta ja kehittämislinjauksista.

Seuraa ja vaikuta

Miten voivat Sinun kuntasi koulut ja varhaiskasvatuspalvelut?

Kunnan toimen- tai viranhaltijana, lapsen vanhempana ja huoltajana tai kuntalaisena Sinulla on oikeus vaikuttaa siihen, miten lasten varhaiskasvatus sekä koulu- ja opetustyö on järjestetty tai miten varhaisen puuttumisen periaate toteutuu esimerkiksi erityisopetuksen osalta.

Koulujen ja päiväkotien vanhempainilloissa ja vanhempainyhdistyksissä voi avoimesti yhdessä pohtia, onko oma lähikoulu kunnossa, miten koko kunnan koulutuspalvelut on järjestetty tai kuinka koulua ja lasten oppimismahdollisuuksia sekä työympäristöä tulisi kehittää. Näillä foorumeilla on hyvä kuulla eri alueiden asiantuntijoita, luoda kokonaiskuva lasten ja nuorten hyvinvoinnista kunnassa ja sen jälkeen pohtia kehittämistä.

Kunnalliseen päätöksentekoon vaikuttaminen tapahtuu monella tasolla. Se voi olla vaikuttamista kunnan virkamiesten ja luottamushenkilöiden suunnitelmiin, mutta se voi olla myös omien aloitteiden tekemistä. Vaikuttamisessa keskeisintä on jatkuva ja säännöllinen vuoropuhelu kunnan päättäji-

en ja päätösten valmistelijoiden kanssa.

Myös ajoitus on vaikuttamisessa tärkeä elementti. Kunnan talousarvioon vaikuttaminen alkaa jo vuotta ennen talousarviovuotta. Mitä keskenäisempi asia on, sitä parempi siihen on vaikuttaa. Lähes lukkoon löytyjä päätöksiä on vaikeampi muuttaa.

Päätöksistä valittaminen on niin ikään oikeutettua. Se antaa päättäjiille mahdollisuuden uuteen harkintaan ja tuottaa vaikuttajille lisää tietoa päätöksenteon pohjaksi.

Koulut ja varhaiskasvatus kuntoon -liike ei ole yhden kevään tai yhden syksyn toimintaa, vaan jatkuvaa vaikuttamista eri tavoin yhteisten tavoitteiden saavuttamiseksi – turvallisen koulun varmistamiseksi lapsillemme ja nuorillemme. Vanhempien erinomainen yhteistyökumppani koulun asioiden ajamiseksi on paikallinen opettajien ammattiyhdistys, joka omalta osaltaan pyrkii turvaamaan opettajien edunvalvojana koko työyhteisön, niin opettajien kuin oppilaidenkin, hyvät työolot ja koulun riittävät toimintaresurssit.

Todellinen ja tulokellinen investointi on sijoittaa lapsen kasvun ja oppimisen tukemiseen jo varhaisessa vaiheessa.

Lapsi viettää päivähoidossa ja koulussa suuren osan valveillaoloajastaan. Siksi ei suinkaan ole merkityksetöntä, millaisia nämä yhteisöt ovat laadullisesti.

Jouko Kajanoja:

Varhaisen syrjäytymisen talous

Varhainen syrjäytyminen on yleensä inhimillinen tragedia. Varhaisen syrjäytymisen hinta riippuu siitä, millaisen arvon annamme ihmiselle. Minulle ihmisen arvo on mittaamaton. Olen omaksunut Emmanuel Levinasin filosofiaa, jonka mukaan me olemme toista ihmistä varten. Jos ei ole toista ihmistä, emme ole mitään varten. Elämän tarkoitusta ei voi hinnoitella.

Voimme kuitenkin arvioida varhaisen syrjäytymisen kustannuksia, sen välillisiä vaikutuksia. Jos varhainen syrjäytyminen johtaa elinikäiseen syrjäytymiseen työelämästä, sen kustannukseksi voi laskea menetetyn elinikäisen työn arvon. Yhden matalapalkkaisen työntekijän elinikäisen työpanoksen diskontattu nykyarvo on noin puoli miljoonaa euroa kansantalouden tilinpidon mukaan. Julkinen sektori menettää saamatta jäävinä verotuloina noin 100 000 euroa. Syrjäytyneen lapsen hoito- ja lääkekulut voivat olla miljoona euroa, jos psykiatrisia hoitoja on kymmenen vuotta ja lähes saman verran menoja saattaa aiheuttaa kriminalisoitu lapsi, jos edessä on viiden vuoden koulukoti- ja kymmenen vuoden vankilajaksot.

Jos yhteiskunnan toimenpitein voimme estää syrjäytymisen, siihen kannattaa siis uhrata todella paljon. Valitettavasti kamreerikäytäntöihin eivät kuulu syrjäytymisen kustannuksia koskevat laskelmat. Niitä ei oteta, ainaakaan riittävästi, huomioon ratkottaessa yhteiskunnallisten resurssien jakoa.

Asia saa vielä uusia piirteitä, kun pohdimme varhaisen syrjäytymisen välillisempiä ja lievempiä vaikutuksia. Osmo Pekonen ja Lea

Pulkkinen kirjoittavat eduskunnan tilaamassa raportissa ”sosiaalisesta alkupääomasta, jonka lapsi saa kotoaan ja jonka karttuminen voisi olla elämänhallintaan, ehyeseen ihmisyyteen ja hyvään elämään tähtäävän kasvatuksen keskeinen tavoite”. He viittaavat Pulkkisen kuuluisaan tutkimukseen, jossa on seurattu 1960-lopulla kouluun aloittaneita lapsia tähän päivään. ”Lapsuudessa saadun sosiaalisen pääoman vaikutus aikuisen toimintakykyyn on havaittu niin vahvaksi, että voidaan miltei puhua determinismistä. Lapsesta aikuiseksi -seuruussa mukana olleista juuri kukaan, jolla oli ollut keskimääräistä paremmat lähtökohdat 8 vuoden ikään asti, ei ollut päätyntä keskimääräistä heikompaan sosiaaliseen toimintakykyyn 36 vuodentakaan iässä. Vastaavasti juuri kukaan, jonka lapsuuden tausta (sosiaalinen alkupääoma), oli huono, ei ollut myöhemmässäkään elämässä saavuttanut erityisen hyvää sosiaalista toimintakykyä”, kirjoittavat Pekonen ja Pulkkinen.

Lapsuuden olosuhteita kuvasivat Lea Pulkkisen tutkimuksessa kodin ihmissuhteet, huolenpito lapsesta, vanhempien alkoholinkäyttö, sosioekonominen asema (jolla ei naisten kohdalla ollut lainkaan ja miehillä vain vähän vaikutusta aikuisiän toimintakykyyn), lapsen sopeutuminen kouluun ja koulutovereihin sekä hänen käyttäytymisensä luotettavuus. Toimintakykyä 36 vuoden iässä mittasivat vakaa työoura, yhteiskuntaan ja yhteisöön sopeutuminen ja hallittu alkoholin käyttö.

Lea Pulkkisen tutkimukseen perehtyessäni olen pohtinut sen heijastamaa ihmiskuvaa. Eikö hyvän toimintakyvyn ihanteena ole säyseän sosiaalinen poporvari? Monet luovat lahjakkuudet ja maailmanparantajat Aleksis Kivestä lähtien tulisivat luokitelluiksi huonon

toimintakyvyn ihmisiksi. Haluanko propagoida sellaista yhteiskuntapoliittista ajattelua, jossa kartetaan poikkeavuuksia? Toisaalta, enhän halua lapsilleni enkä muidenkaan lapsille mieron tietä, joka Kiven tavoin johtaa mielisairaalaan ja varhaiseen kuolemaan. Jatkan siis Pulkkisen viitoittamalla tiellä, tosin lievää epämukavuutta tuntien.

Pulkkisen tutkimustuloksille lapsuuden olosuhteiden ja aikuisiän toimintakyvyn suhteista antaa uutta merkitystä taloustieteessä – ja talouspolitiikassakin – viime vuosikymmeninä tapahtunut kehitys.

Taloustieteeseen murtautui 1960-luvulla inhimillinen pääoma ja 1990-luvulla sosiaalinen pääoma. Viimeisen kymmenen vuoden aikana ovat investoinnit inhimilliseen ja sosiaaliseen pääomaan so. koulutukseen ja osamiseen, tutkimukseen ja tuotekehitykseen sekä vuorovaikutukseen ja luottamukseen vakiinnuttaneet paikkansa talouspolitiikan keskiössä. Samalla on havahduttu huomaamaan syrjäytymisen tuhoiset vaikutukset yksilölle ja yhteiskunnalle. Yksilön ja yhteisön toimintakyky on ymmärretty taloudellisen menestyksen avaimeksi. Mutta inhimillisen ja sosiaalisen pääoman yhteyttä lapsuuteen ei ole vielä havaittu taloustieteellisessä ja -politiisessa diskurssissa. Palaan asiaan.

Inhimillisessä pääomassa on kyse yksilön tiedoista ja taidoista. Tutkimustulokset ovat vakuuttavasti osoittaneet inhimillisen pääoman suuren merkityksen taloudelliselle menestykselle. Vähitellen tärkeäksi tekijäksi on osoittautunut myös sosiaalinen pääoma. Se ei rajaudu inhimillisen pääoman tavoin yksittäiseen ihmiseen vaan kysyy,

millaisia ovat ihmisten väliset suhteet. Ovatko yhteisön ja yhteiskunnan pelisäännöt kunnossa? Vallitseeko yhteisössä luottamuksen ilmapiiri? Kulkeeko informaatio? Onko yhteisö suuntautunut rakentamaan yhteistoimintaan? Ajatus on, että tuotanto on sitä tehokkaampaa, mitä suurempaa on yhteiskunnassa vallitseva keskinäinen luottamus, mitä paremmin vuorovaikutus toimii ja mitä selkeämpiä ja arvostetumpia ovat yhteiskunnassa vallitsevat pelisäännöt. Ne ovatkin empiirisissä analyyseissä osoittautuneet tärkeiksi talouskasvun kanssa korreloiviksi muuttujiksi.

Maailmanpankissa on tehty laskelmia siitä, miten eri pääoman lajit edistävät kansantaloutta. Pääoma on jaettu kolmeen osaan: 1) ihmisen muokkaama fyysinen pääoma kuten koneet, rakennukset, tiet, tietokoneohjelmat, 2) luonnonvarat sekä 3) inhimilliset voimavarat, joihin kuuluvat inhimillinen ja sosiaalinen pääoma. Laskelmien mukaan inhimilliset voimavarat synnyttävät noin kaksi kolmannesta kansantulon kasvusta korkean tulotason maissa. Perinteisesti talouden tulevaisuutta on ajateltu turvattavan parhaiten aineellisin investoinnein. Maailmanpankin laskelma osoittaa, että olennaisinta ovatkin investoinnit ihmisiin ja yhteisöihin.

Muutos kohti tietoyhteiskuntaa ja joustavaa verkostotaloutta lisää inhimilliseen ja sosiaaliseen pääomaan kohdistuvia vaatimuksia. Teknologinen kehitys ei ole enää harvojen asiantuntijoiden varassa. Suurten työntekijämassojen yksinkertaiset toimeenpanotehtävät loppuvat. Numeerisesti standardoitava ja siten automatisoitava työ vähenee ja henkilökohtaista palvelua ja läsnäoloa sekä luovaa innovaatiota edellyttävät tehtävät lisääntyvät. Nopeimmin kasvavat työt ovat hoidon ja

huollon aloilla, koulutuksessa ja tutkimuksessa sekä suunnittelu- ja johtotehtävissä.

Tietoyhteiskunnan ja joustavan verkostotalouden toiminta vaatii yhä useammalta kansalaiselta yhä enemmän omaehtoisia ratkaisuja, kokonaisuksien ymmärtämistä ja monipuolista osaamista. Toiminta vaatii entistä enemmän yhteistyötä ja vuorovaikutusta. Työelämän jokaiselta toimijalta vaaditaan yhä enemmän autonomiaa, avoimuutta, joustavuutta, luovuutta ja sitoutumista. Vaaditaan korkeatasoista inhimillistä ja sosiaalista pääomaa.

Edellä olen kirjoittanut pääomasta ja taloudesta. Tutkimustulokset inhimillisen ja sosiaalisen pääoman merkityksestä eivät kuitenkaan pitäydy taloudelliseen menestykseen. Esimerkiksi eliniällä ja terveydentilalla on vahva kytkentä inhimilliseen ja sosiaaliseen pääomaan. Mitä korkeatasoisempaa on inhimillinen ja sosiaalinen pääoma, sen pidempi on elinikä ja parempi terveydentila. Korkeatasoisella inhimillisellä ja sosiaalisella pääomalla on kansainvälisessä vertailussa osoitettu olevan vahva myönteinen yhteys kansalaisten tyytyväisyyteen omaan elämäänsä ja moniin muihin yhteiskunnan hyvinvointia mittaaviin indikaattoreihin.

Onko syytä puhua inhimillisestä ja sosiaalisesta pääomasta? Pääoman käsitettä käytetään yleensä silloin, kun ajatellaan taloudellisia tuottoja. Mieluummin puhuisinkin inhimillisen pääoman sijasta tiedosta ja osaamisesta ja sosiaalisen pääoman sijasta luottamuksesta, vuorovaikutuksesta ja yhteisistä pelisäännöistä.

Näyttää ilmeiseltä, että lapsuuden olosuhteilla ja yhteisön menestyksellä vahva yhteys.

Epäsuotuisat olosuhteet johtavat helposti syrjäytymiseen ja se saattaa osoittautua hyvin kalliiksi. Suotuisat lapsuuden olosuhteet tuottavat aikuisiän toimintakykyä, joka ilmenee tiedon ja osaamisen muodostumisessa sekä luottamuksen, vuorovaikutuksen ja toimivien pelisääntöjen syntyemisessä ja ne puolestaan ovat keskeisiä yhteisön menestykseen ja hyvinvointiin vaikuttavia tekijöitä.

Millaisia korostuksia lapsuus saattaa tuoda yhteiskuntapolitiikkaan? Ehkä näkökulman huomioonottaminen muuttaa vallitsevia talouspoliittisia preferenssejä. Ehkä entistä tärkeämmiksi tekijöiksi nousevat vanhempien taloudellinen turvallisuus lasten ollessa pieniä, vanhempien mahdollisuus antaa aikaa ja turvallisuutta lapselle, päiväkotien hoidon taso ja kouluissa annettava tasapainoisen kehityksen tuki. Ehkä pienten lasten vanhempien taloudellisen turvallisuuden lisääminen ja työajan lyhentäminen, päiväkotien ryhmäkokojen pienentäminen ja tukiopetus kouluissa antavat kokonaisyhteiskunnallisessa tarkastelussa vaihtoehtoisia investointikohteita paremman tuoton.

Edellä esittämilleni arveluille ei löydy sitovaa tutkimuksellista näyttöä. Vaikutussuhteet ovat siihen aivan liian monimutkaisia ja pitkäkestoisia. Edellä esittämäni johtopäätökset saattavat kuitenkin olla parhaiten perusteltu arvaus artikkelissa esittelemieni tutkimustulosten valossa. Ehkä olisi perusteltua valita yhdeksi seuraavan hallitusohjelman näkökulmaksi ohjelman vaikutus lapsuuden kasvuolosuhteisiin.

MIHIN PUUTUTAAN

– oppilaiden ongelmiinko vain?

Kirjoittaja: Toiminnanjohtaja
Pirjo Somerkivi, Suomen Vanhempainliitto

Toiminnanjohtaja Pirjo Somerkivi Suomen Vanhempainliitosta laajentaa artikkelissaan tavanomaisia käsityksiä varhaisesta puuttumisesta sekä valottaa sitä oppilaiden vanhempien näkökulmasta.

■ Ensikuulemalla puhe puuttumisesta vaikuttaa kovin kielteiseltä: vain ongelmiin puututaan. Jo sana ”puuttuminen” luo helposti mielikuvan tahdonvastaisesta tunkeutumisesta toisen ihmisen elämään. Kuitenkin puuttumisen voisi ja se tulisivikin nähdä myös välittämisen osoituksena, mikä taas on positiivinen ja välttämätönkin asia.

Vanhempana toivon, että lapsesta ni välitetään koulussa, ja mahdolliset huolenaiheet otetaan heti puheeksi suoraan vanhempien kanssa. Mielestäni mahdollista aiheetonta puuttumista loukkaavampaa on se, ettei kukaan välitä, tai että perheen asioista tehdään tulkintoja perhettä kuulematta. Hyvä ohjenuora puuttumiseen on, että juuri minä otan vastuun puuttua eli ilmaisen huoleni suoraan asianomaiselle, enkä odota jonkun muun tekevän sitä. Salassapitovelvollisuutta tulee luonnollisesti noudattaa, mutta sitä ei saa käyttää tekosyynä puuttumattomuuteen. Esimerkiksi ammattiauttajilta voi kysyä neuvoja mainitsematta lapsen nimeä. Lastensuojelulaki jopa velvoittaa muun muassa opettajia tietyissä tilanteissa puuttumaan.

Pahinta on, jos kukaan ei puutu.

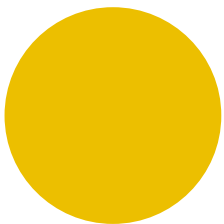
Mielestäni puuttumista voisi soveltaa myös siten, että lasta suojellaan kohtuuttomuuksilta asioissa, joita yleensä pidetään hyvin arvokkaina. Niin sanotuista mallioppilaista voi myös tuntea huolta. Arvostamme aktiivista, harrastavaa ja menestyvää yksilöä sekä elämän hallitsemista erilaisten

projektien kautta. Lasten uuvuttaminen kiireellä, virikkeillä, suorittamisella ja kyltymättömällä tavoitteellisuudella on todellinen uhka heidän hyvinvoinnilleen. Lapsetkin olisi hyväksyttävä ilman suorituksia ja heitä olisi rakastettava ehdoitta.

Myös lasten uuvuttamiseen virikkeillä tulisi puuttua.

Perusopetuslain tavoite – oppilaiden kasvu ihmisyyteen ja eettisesti vastuukykyiseen yhteiskunnan jäsenyyteen – ei edellytä kaikilta lapsilta kehittäviä harrastuksia ja hyvää koulumenestystä. Joukkoon kuuluu aina myös oppilaita, jotka koulun näkökulmasta ovat passiivisia ja heikommin menestyviä, eikä heidän tiensä silti välttämättä kulje kohti syrjäytymistä. Koulu on ainoa paikka, jossa kaikki väestöryhmät työskentelevät yhdessä. Tästä syystä juuri koulu tarjoaa ainutlaatuisen foorumin suvaitsevaisuuteen ja yhteisvastuuseen kasvamiseen sekä varhaiseen puuttumiseen.

Olisi syytä muistaa sekin, että ongelmien lisäksi myös vahvuuksiin pitäisi ”puuttua”. Pienillä ja arkisilla hyvillä teoilla voi saada suuria aikaiseksi: ”Tavallinen ja arkinen on ihmeellistä”. Omia ja muiden koulumuistoja kerratessa on vain voinut ihmetellä, kuinka pitkälle jokin pieni opettajalta saatu kannustus voi kantaa.

Kannustus saattaa kantaa pitkälle.

Myös lannistamisesta voi jäädä kauaskantoiset muistot. Tähänkin auttaisi varhainen puuttuminen – se, että kerromme heti reilusti, kun koemme tulleemme kaltoin kohdelluiksi. Tähän tulisi kaikkien kasvattajien rohkaista lapsia.

Lapsia tulisi rohkaista puuttumaan omaan kohteluunsa.

Eräs opettaja on neuvonut viisaasti, että ensimmäisessä yhteydenotossa kotiin pitäisi ottaa esille vain jokin myönteinen asia. Jokaisesta oppilaasta sellainen kyllä löytyy. Myös opettaja toivoo varmasti vanhempien joskus soittavan vain sanoakseen, että arvostavat häntä. Meidän pitäisi päästä eroon asenteesta, että hyvien asioiden esille tuominen on osoitus naiiviudesta ja pinnallisuudesta.

Myös yhteiskunta ja oma toiminta tarkastelun alle

Oppilailla on monenlaisia, usein yksilöllisiksi oireiksi tulkittuja ongelmia: oppimisvaikeuksia ja sosio-emotionaalisia häiriöitä tai he eivät liiku, syö tai nuku kunnolla. Niihin on kuitenkin monesti kytkeytynyt paljon laajempia ja syvempiä, yhteiskunnallisia tai yhteisön toimintaan liittyviä ongelmia.

Oppilaiden ongelmiin on monesti kytkeytynyt laajoja, yhteiskunnallisia seikkoja.

Koulujen ja oppimisympäristöjen terveellisyydessä ja turvallisuudessa on paljon parantamista. Kouluilta ja opetuksesta halutaan säästää yhä enemmän. Supistuksista saattaa seurata, että kalliita erityispalveluita ja korjaavaa työtä tarvitaan aikaa myöten enemmän. Ulrich Beck ja muut yhteiskuntatieteilijät ovat varoittaneet hiipivästä muutoksesta: jokainen päätös tai muutos näyttää itsessään pieneltä ja tehdyiltä tilanteessa, jossa ei ole vaihtoehtoja. Yleensä on vedottu taloudellisiin syihin. Jonain päivänä huomataankin, että näistä pienistä päätösten siruista on kasvanut vuori, joka on muuttanut koko maiseman uudeksi.

Jos oppilaiden ongelmien juuret löytyvät yhteisöstä, myös puuttumista olisi syytä laajentaa yksilöistä yleisemmälle tasolle. Yksinomaan kotien tai koulujen syyttäminen oppilaiden vaikeuksista ja vastuuttaminen ratkaisuiden tekemiseen on väärin. On myös pyrittävä muun muassa edistämään kulttuurista muutosta, vahvistamaan koulutuspolitiikkaa ja lieventämään lapsiperheiden köyhtymistä, jotta ongelmien kasvua saadaan hillittyä.

Myös kasvatusta tai auttamistyötä tekevien toimintaan tulisi voida puuttua. Kasvatuksen ja auttamisen ammattilaisten on hyvä pohtia, tuottaako heidän työnsä ongelmia vai ratkaisuja, ja minkälaisena viranomaisten verkosto perheistä käsin näyttäytyy.

Viranomaisten tulisi myös pohtia, minkälaisena heidän verkostonsa perheistä käsin näyttäytyy.

Kuka puuttuu?

Varhaisen puuttumisen mallissa korostuu asiantuntijakeskeisyys: ammattilaiset puuttuvat asiakkaiden, oppilaiden tai muiden kansalaisten ongelmiin. Tämä voi hämärtää meiltä sen tosiasian, että arjen elämässä ensisijaista on niin sanottu epävirallinen apu, lähimmäisistä välittäminen. Jokainen meistä voi omassa lähipiirissään harjoittaa varhais- tai puuttumista. Koulujen vanhempain- toiminnan vahvuutena on välittävien verkostojen luominen lasten kehityksen ja oppimisen tueksi. Vanhemmat ovat kouluille ainutlaatuinen voimavara, joka on vielä melko vähäisessä käytössä.

Jokainen meistä voi puuttua.

Miten puuttua?

Olennaista puuttumisen onnistumisen kannalta on tapa, jolla se tehdään. Mielestäni ensiarvoista on kunnioittava asenne muita ihmisiä kohtaan. Vaikka toinen on avun tarpeessa ja mahdollisesti itse aiheuttanut ongelmansa, häntä voi silti kohdella arvokkaana ihmisenä. Voin itse jonakin päivänä olla samassa tilanteessa. Puuttuminen ei saisi olla toisen elämän mestarointia ylhäältä alaspäin. Kun puuttuu, on tärkeätä kuunnella ja pyrkiä ymmärtä-

mään asianosaista.

Kunnioita muita ihmisiä!

Lisäksi on väärin puuttua, jos ei ole valmis auttamaan. Kauhistelu, syyllistäminen ja moralisointi eivät ole avuksi. Empaattisuus voi jopa ärsyttää, jos sen lisäksi muuta apua ei tarjota.

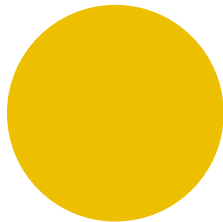
Ole valmis auttamaan, jos puutut!

Varhainen puuttuminen on sekä tahdon että taidon asia. On arvostettava ja harjoitettava inhimillisen kohtauksen perusasioita: vastuun ottamista, rohkeutta puuttua, muiden kunnioittamista, aitoa välittämistä, mutta myös kykyä pyytää apua muilta. Opettajankaan ei tarvitse hallita kuin oma ammattinsa ja antaa arvoa ja tilaa muiden asiantuntemukselle. Oikeastaan asiantuntijuus pitäisi nähdä jaettuna eli yhteisön ominaisuutena. Yksi ihminen voi tietämyksellään vain tuikkia, mutta yhdessä voimme loistaa!

■ Suomen Vanhempainliitto on vanhempainyhdistysten yhteistyöjärjestö, jonka jäsenenä on 1200 varhaiskasvatuksen, perusopetuksen ja toisen asteen oppilaitosten yhteydessä toimivaa vanhempainyhdistystä. Vanhempain toiminta on kaikille avointa, vapaaehtoista kansalaistoimintaa, jonka tavoitteena on rakentaa lasten ja nuorten hyvinvointia edistävää koulu yhteisöä sekä vaikuttaa asiantuntijajärjestönä kansalaismielipiteeseen ja päätäjiin.

Kodin ja koulun yhteistyössä liiton tunnuslauseena on ”Yhteisvoimin kohti uutta koulutoimintakulttuuria ja kasvatuskumppanuutta”. Tämä edellyttää muun muassa molemminpuolista arvostamista ja asiantuntijuuden jakamista.

LINKKEJÄ APUA, YHTEISTYÖTÄ JA KOULUTUSTA TARJOAVIEN TAHOJEN KOTISIVUILLE

32

Varhainen puuttuminen valtionhallinnossa

Oikeusministeriö

- www.om.fi
- www.rikosentorjunta.fi

Opetusministeriö

- www.minedu.fi, mm.
- Koulutuksen ja tutkimuksen kehittämissuunnitelma vuosille 2003–2008

Opetushallitus

- www.edu.fi
- ks. juttu sivulla 14

Kirkkohallitus

- www.evl.fi

Puolustusministeriö

- www.defmin.fi

Sisäasiainministeriö, Poliisiosasto

- www.intermin.fi, mm.
- Rikostorjunta
- § ennalta estävä toiminta
- § varhainen puuttuminen lasten ja nuorten tekemiin rikoksiin ja päihteiden väärinkäyttöön
- Poliisin huumausaineiden vastainen strategia 2003–2006
- Lähipoliisitoiminta
- Nuoriso- ja koulupoliisitoiminta
- Poliisin perheväkivallan ehkäisyohjelma

- Kunnalliset turvallisuussuunnitelmat (www.poliisi.fi)
- Nuorten rikosprosessin nopeuttaminen
- Hankkeet, mm.
- Koulurauhaprojekti

Sosiaali- ja terveysministeriö

- www.stm.fi, mm.
- Lastenneuvolaopas
- Kouluterveydenhuollon laatusuositus

Stakes

- www.stakes.fi/hyvinvointi/verk, mm.
- koulutus kuntien työntekijöille
- ks. juttu sivulla 8

Työministeriö

- www.mol.fi

Varhainen puuttuminen järjestöissä

A-klinikkasäätiö

- www.a-klinikka.fi

Lastensuojelun Keskusliitto

- www.lskl.fi – projektit – Varpu (mm. Varpu-liite pdf-tiedostona)
- www.varpu.fi (avataan loppuvuodesta 2005)

Mannerheimin Lastensuojeluliitto

- www.mll.fi
- MLL:n Lasten ja Nuorten Kuntoutussäätiö: www.lastenkuntoutus.net

Opettajien Ammattijärjestö OAJ

- www.oaj.fi
- www.oaj.fi/opettaja (mm. Varpu-liite pdf-tiedostona)

Suomen Kuntaliitto

- Lapsipolitiikka: www.kunnat.net/lapset
- Kasvatus tulevaisuuteen www.kunnat.net > kuntaliiton asiantuntijapalvelut > opetus ja kulttuuri > hankkeet
- HARAVA – yhteistoimintaa lasten hyväksi: www.harava.net

Suomen Mielenterveysseura

- www.mielenterveysseura.fi

Suomen Vanhempainliitto

- www.suomenvanhempainliitto.fi
- ks. juttu sivulla 28